

WIBORGS NYHETER

Redaktionsbyrån var fordomsdags: Salakkalahtigatan 9 • Telefon 336 • Redaktionstid kl. 8–12, 7–12

Kontor och expedition: Salakkalahtigatan 9 • Telefon 324 kl. 9–14

N:r 1 • Huvudredaktör: Lars-Einar Floman

Redaktör & Ombrytning: Rabbe Sandelin

TISDAGEN den 7 januari 2014

En sprakande god bal

Den 19 januari 2013 fylldes Ridarhuset av glada festande på 7 januari-balen. Med 155 gäster i salen var stämningen i topp.

Festreportern anlände till Ridarhuset i grevens tid, liksom flera andra vid det ungdomliga bordet. Tur att alla reportrar och festprissar placerats så nära dörren att ingen blev störd av den sena ankomsten.

Maten som alltid varit god nådde den här gången nya höjder på 7 januari. Det verkliga konstverket var efterrätten *Meringue Chantilly Pavlova*. Maräng, grädde, jordgubbar och ett sprakande gott efterrättsvin till. Förrätten var bortschoppa vilket medförde ett spänningsmoment: hur skulle alla vita frackskjortbröst klara sig undan röda fläckar? Reportern fick inte syn på några purpuröda skjortbröst så vi kan anta att det hela slutade väl för de flesta.

Pianisten Jukka Nykänen inledde sitt program med en virtuos variation på *Säkkijärven polkka* och fortsatte med klassisk musik. Applåderna var så stora att han återvände för en *encore*, en variation på Björneborgarnas marsch.

Festtalet av docent Pentti Paavolainen väckte muntra skratt hos publiken. Hans föredrag om epokgörande moment i Wiborgs teater kan ni läsa i detta nummer. Efter att festmarskalk Harri Tilli luftat sin franska var det dags för festtalaren och nya 7 januariordföranden Karen Ramm-Schmidt att öppna dansen. När *Valse générale* satte igång fylldes dansgolvet i ett huj.

Bland de traditionella danserna har festreportern alltid mest uppskattat

Foto: Matias Uusikylä

Foto: Matias Uusikylä

Paul Jones, då dansen ger en chans att göra nya bekanskap. Detta är nappade reportern Marko Ahtisaari från raden av raska män. Ahtisaari var på plats med sin hustru, det var hans första 7 januari-bal och han var på gott humör.

Festreportern blev också rekryterad som tidningsförsäljare. Det lättaste jobbet reportern någonsin provat på, de sista exemplaren av Wiborgs Nyheter såldes i ett nafs. Så är det att sälja en kvalitetstidning! Det traditio-

nella lotterna gick också åt, liksom wiborgskringlorna.

Festen fortsatte för några på restaurang Teatteri ända in på småtimmarna. Det kan hända att en och annan skumvinsflaska där gick sitt öde till mötes, men festreporterns minnen är lite dimmiga på den punkten.

Eder festrapportör,
Fager Dam

Ur innehållet

7 januari är alltid en minnesvärd tillställning och fjolårets soaré skildras i 7 festreportaget på första sidan. Nere på sidan presenterar Tyrgilsmusé-*et Årets wiborgare 2013*: Arno Tuurna. Festföredraget vid 7 januari-soaréen hölls av Pentti Paavolainen och föredraget publiceras som en artikel *Epokgörande moment i Viborgs teaterliv* på sidorna 10–11.

I ledaren *Kära läsare* på sidan 2 behandlas framsteg och bakslag i Viborgs arbetet. På samma sida refererar Rainer Knapas ryska reseminnen från Viborg och Karelen i artikeln *En lustresa till Viborg 1829*. På följande sida skildras en lustresa i nyare tappning av Hanna Othman i resereportaget *Viborg besöktes av unga wiborgenser*. Om Viborgs popularitet som resmål vittnar också rapporterna på sidan 13 om *Dans på Rynda Tornet* av Emer Silius och *Runebergskören gästade Viborg* av Peter Floman. En resa av annat slag till Viborgs "utmärker" skildras av Emer Silius i artikeln *Den karelska idyllen – en försvinnande naturresurs?* på sidorna 4–5.

Emer Silius fortsätter sin förtjänstfulla artikelserie om gamla gator i Fästningen i den utförliga översikten *Strövtag på Södra vällen* på sidorna 6–9. Industriell företagsamhet i Karelen och trakten kring Ladoga har en framträdande roll i Magnus Diesens artikel *Min farfar och Diesen Wood Company* på sidan 12.

Personliga viborgsminnen är ett viktigt inslag i WN och fängslande minnesbilder förmedlas i Carl Fredrik Sandelins artikel *Ur en viborgsflickas dagbok sommaren 1913* på sidan 14.

Våra aktiva *Wiborgsföreningar* och deras verksamhet presenteras på sidan 15. På följande uppslag, sidorna 16–17, finner läsaren en artikel om *Viborgs stift* av Sixten Ekstrand och därtill många notiser och rapporter om olika viborgsrelaterade evenemang, bl.a. skriver Annika Helkama-Tötterman om utställningen *Viipuri mon amour* i Lahtis och Rainer Knapas rapporter om Viborgs finska litteratursällsksaps, VSKS *Forskningsdag kring Viborg*. Signaturen M.W. berättar om *Viborgs svenska skolelevers värfest* medan Carl Fredrik Sandelin bidrar med en skildring av hur man i dagens Viborg firade *Wiborgs stad 610 år*.

Boknytt på sidorna 18–20 presenterar tre recensioner av aktuell viborgslitteratur: Carl-Fredrik Geust skriver om Teemu Keskisarjas *Viipuri 1918* och två i Ryssland utgivna böcker om samma tema, Emer Silius presenterar Yury Shikalovs och Tapio Hämyäns bok *Viipurin kadotetut vuodet 1940–1990* och Jarl-Olof Floman recenserar en nyutgiven svensk bok av Per Rickheden om *Spårvägen i Viborg 1912–1957*. Avslutningsvis återges WN:s ledare för 60 år sedan, *Uackrast i världen*, en stämningfull betraktelse över Tyrgils stad.

Årets wiborgare 2013: Arno Tuurna 1894–1976

Det finska Viborgs första och enda stadsdirektör Otto Arno Tuurna föddes i Lojo den 12 augusti 1894. Hans föräldrar var länsmannen Karl Frithof Thuneberg och Ingeborg Maria f. Söderberg. Då fadern utnämndes till kamrer vid sjöfartsstyrelsen flyttade familjen till Helsingfors, där Arno genomförde sin skolgång och avlade studentexamen vid Finska normallyceet år 1912.

Arno Thuneberg skrev in sig vid Helsingfors universitet och arbetade samtidigt som funktionär vid Finlands Banks huvudkontor. Han verkade som aktivist och jägarvärvare och deltog år 1918 i inbördeskriget på de vitas sida. Efter kriget genomgick Thuneberg en officersaspirantkurs i Markovilla i Viborg och tjänstgjorde därefter vid Karelska Gardets regemente i Viborg, som blev hans hemstad för över tjugo år. Från kadettskolan utdimitterades han år 1922. Thuneberg avgick från försvarsmaktens tjänst år 1924 som kapten.

Redan under sin tid i armén fort-

satte Arno Thuneberg sina studier i juridik och han avlade högre rättsexamen år 1925. Vicehäradshövding blev han år 1928.

Den viborgske löjtnanten Arno Thuneberg ingick år 1920 äktenskap med Sirkku Saara Inkeri Hallenberg. Även hustrun var wiborgare, hennes föräldrar var kommerserådet Juho Hallenberg och Anna f. Rääkkönen. Paret fick två barn, en son och en dotter.

Juristen Thuneberg övergick till affärsbranschen. Han verkade som biträdande chef för F:ma J. Hallenberg under åren 1925–1926 och sedan, ef-

ter att kommerserådet hade insjuknat, som verkställande direktör under åren 1926–1930. Därefter bytte han till kommunalpolitiken.

Från början av år 1930 förändrades lagstiftningen beträffande kommunalförvaltningen i städer. Drätselkamrarna avskaffades och deras uppgifter, såsom också magistratens högsta förvaltningsuppdrag, övergick till stadsstyrelsen. Till Viborgs första stadsdirektör utnämndes vicehäradshövding Arno Thuneberg. Denna post innehade han ända till kriget och nominellt fram till år 1948.

År 1935 var Kalevalas jubileumsår

och då förfinskade Arno och Sirkku Thuneberg sitt namn till Tuurna. Arno Tuurna deltog också i rikspolitiken och verkade som elektor vid presidentvalet år 1937. Vid riksdagsvalet 1939 blev han invald i riksdagen som samlingspartiets representant och han verkade som riksdagsman utan avbrott ända till år 1958.

Då Viborg förlorades i fredsavtalet efter vinterkriget grundades Viborgs stads förvaltningsnämnd för utredningen av stadens ekonomiska förändringar. Arno Tuurna blev dess ordförande. Efter återerövningen av Viborg år 1941 återvände Tuurna till Viborg, nu i egenskap av chef för stadens militärförvaltningsdistrikt och samtidigt som ordförande för förvaltningsnämnden. Efter det att Viborg åter hade förlorats fortsatte förvaltningsnämnden sitt arbete ända till år 1948. Då förlänades Arno Tuurna som den första i Finland hederstiteln stadsdirektör. Han skötte om många förtroendeposter och var bl.a. ledamot av Helsingfors stadsfullmäktige och stadsstyrelsen i Helsingfors.

Trots sin nyländska bakgrund arbetade Arno Tuurna av hela sitt hjärta för Viborg och Karelen. Han var en fosterländsk och rättvis person med ett stort inflytande men han var också en human konstlärare som även själv skrev dikter. Arno Tuurna dog i Helsingfors den 10 maj 1976.

Kära läsare

Nya Wiborgs Nyheter är redan inne på sitt sjunde decennium, det första efterkrigsnumret sammanställdes till 7 januari-soarén 1953. Då var det gamla Viborg ett minne blott och det ryska Viborg ännu rätt otillgängligt och okänt.

I dag har Viborg sedan länge varit ett populärt resmål. Alltjämt utkommer nya böcker kring temat Viborg, också i Sverige, och en av våra kvällstidningar har utgett två specialnummer om staden. Det ryska Viborg har storstilat firat 610 år sedan stadsrättigheternas beviljande under den svenska tiden, stora summor har avsatts för restaureringen av Monrepos och Aaltos bibliotek har nyligen återinvigts efter omsorgsfull och stiltrogen renovering. Bland dagens viborgare finns även ett genuint intresse för WN:s artiklar och repor-

tage. Wiborgsföreningarna här hemma fortsätter med sina aktiviteter och t.o.m. nya föreningar grundas. Men det har också förekommit bakslag. Viborgs-centret som arbetat i tolv år har inte längre beviljats statsstöd av vårt kulturministerium och centret har nu i brist på medel tvingats lägga ner verksamheten. Det gäller även centrets "filial" i Viborg, ANO Tsen-tr, som varit till omistlig hjälp då det gått till arrangera Viborgsresor, seminarier, besök och aktiviteter av olika slag, etablera kontakter med dagens ryska stad och bistå finska turister i Viborg.

Wiborgs Nyheter fortsätter att sätta fokus på Viborgsminnen, Viborgslitteratur och skildringar från såväl dagens Viborg som minnenas stad och dess bygd. Redaktionen består av Annika Helkama-Tötterman

som VD, Lars-Einar Floman som huvudredaktör, Rabbe Sandelin som redaktör och layout-ansvarig, Emer Silius som utsänd Viborgsreporter, Rainer Knapas som redaktör för historiska avdelningen, Helena von Alftan som festredaktör mm och Christel Kaarekoski som annonsackvisitör. Utgivare är fortsättningsvis Föreningen 7 januari och styrelseordförande Karen Ramm-Schmidt.

Ett stort tack till alla skribenter som bidragit till detta nummer med texter och bilder, uppslag och idéer!

Redaktionen

Redaktion: lefloman@gmail.com
Adressregister: annika.helkama@gmail.com
Tryckeri: Lönnberg, Helsingfors 2013

Vi firar 7 januari-soarén

lördagen den 25 januari 2014
kl 18.00 på Ridarhuset

Supékort 90 euro för vuxna,
50 euro för ungdomar
under 18 år

Anmälningar och
bordsreserveringar senast
17.1.2014
till monica.saxen@kolumbus.fi
eller tel. 0500 911 449

Supékortet betalas senast 17.1.2014 till
Nordea FI74 1572 3000 3725 99

En lustresa till Viborg 1829

Rainer Knapas

I den äldre ryska reselitteraturen imed Viborgsmotiv omtalas alltid ett sällskap från sommaren 1829 i ett romantiskt, förklarad ljus. Författarna Orest Somov och Anton Delvig, den uppburna societetsskönheten Anna Kern, konstnären Valerian Langer, kompositören Michail Glinka och hans vän Aleksandr Rimskij-Korsak sammanträffade i Viborg, besåg stadens sevärdheter och Monrepos och reste sedan vidare till Imatra, forsen som blivit berömd redan genom Katarina II:s besök 1772.

Sällskapet bodde på signor Gi-ovanni Mottis hotell, umgicks med världens vackra och belevade döttrar och lade på många sätt grunden för de ryska ståndspersonstouristernas sätt att uppfatta och uppskatta "Finland" på 1800-talet, under den allt vanligare resan via Nässets gästgiverier till Viborg, Monrepos, Imatra och tillbaka.

I Finland har Sven Hirn – självfallet – uppmärksammat detta sällskap och deras utgivna reseminnen redan i sina böcker Imatra som natursevärdhet till och med 1870 (1958) och Strövtåg i österled (1963). I Imatra finns i denna dag ett litet hotell med namnet "Anna Kern", vilket på sitt sätt håller minnet av just denna resa levande. I en ny stor översikt över Finland i den ryska reselitteraturen av Valentina Naumenko ("Zdes' na kontse Rossii ispolinskoij ...". Finljandija v tvortjeskom nasledii rus-skich putesjestvennikov XVIII – natjala XX veka, 2010) får den ett stort utrymme.

Resande litteratörer

Resesällskapet bestod nämligen av idel illustra personer från den ryska litteraturens och kulturens historia under Pusjkin-epokens litterära guldålder. Utom "den ryska musikens fader" Michail Glinka är de kanske inte världsbekanta, men välkända i Rysslands litterära galleri. En tidigare generation av ryska litteratörer hade deltagit i 1808–09 års krig och rapporterat om sina intryck i tryck och i dikter. Den berömda poeten Jevgenij Baratynskij hade på 1820-talet som degraderad militär bestraffats med förvisning till garnisonerna i östra Finland och skrev dikter om detta vilt-romantiska land.

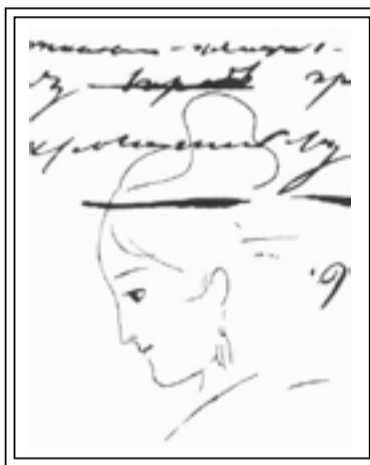
År 1829 var sällskapet från S:t Petersburg ute på en ren lustresa för att samla upplevelser och intryck. Anna Kern, som hörde till Alexander Pusjkins många beundrarinnor, var formellt sett vid denna tid generalska,

Anton Delvig, litografi utförd 1830 av hans reskamrat i Viborg, Valerian Langer.

men en central gestalt i de litterära salongerna. Orest Michailovitj Somov (1793–1833) var författare, kritiker och publicist, ursprungligen landsman till Nikolaj Gogol från Ukraina. Anton Antonovitj Delvig (1798–1831), av baltiskt ursprung och alltid kallad "baron", var Alexander Pusjkins närmaste vän redan från skolläret i lyceet i Tsarskoje Selo, poet och tidskriftsredaktör. Han var utgivare av den kortlivade men betydelsefulla Litteraturnaja gazeta 1831–1832 och av den ledande litterära årsskriften – almanach på ryska – "Nordliga blommar", Severnye tsvety 1825–1832. Somov medverkade i dessa båda, den ryska romantiska skolans huvudorgan, och publicerade också sina resebrev från Finland, Viborg och Imatra just i Litteraturnaja gazeta 1830, liksom även i den välkända petersburgstidskriften "Nordliga biet", Severnaja ptjela redan 1829. Anna Kern skrev om resan till Finland långt senare i sina mycket ofta i litteraturhistorien citerade memoarer; den nyaste utgåvan av dem är från 1987.

Alla resenärerna hade ett levande intresse dels för den romantiska poesins högre former och europeiska idévärld, dels för folkdiktningens och folksångernas okonstlade skönhet – i likhet med många av sina samtida, Runeberg i Finland bland dem. Michail Glinka skrev ner melodin till en finsk skjutspojkes sorgmodiga sång under resan och utgav den som ett pianostycke redan samma år, Finskaja pesnja – Chanson Finnoise. Samma melodi återkommer sedan i den finske trollkarlens (kallad "Finn") ballad i Glinkas opera Ruslan och Ludmila 1837. Glinkas följeslagare till Viborg och Imatra, Aleksandr Rimskij-Korsak, var också han litteratör och för-

Den sköna generalskan Anna Kern. Teckning av Alexander Pusjkin i ett manuskript från 1829.

fattare till många dikter som har tonsatts just av Glinka.

Finska vyer

Till resans minnen hör också akvarellisten och litografen Valerian Langers portfölj med litografier, Six vues de Finlande, som utgavs i S:t Petersburg 1832. Langer hade likt Pusjkin och Delvig gått i lyceet Tsarskoje Selo och umgicks i huvudstadens litterära kretsar. Vyerna – i sig rätt torrt och icke-romantiskt utförda – avbildar Viborgs slott, de då alldeles nya attraktionerna Ludwigstein och Broglio-obelisken på Monrepos, Imatra och två scener från Mohla, det ruckliga gästgiveriet i Hotokka by och en utsikt över Yskjärvi med pastoralt betande kor. Normalt borde en serie av detta slag också ha haft tillhörande textförklaringar, men det är möjligt att både Somovs och Delvigs död åren efter resan till Finland omintetgjorde planerna på ett texthäfte.

Orest Somovs resebrev och Anna Kerns memoarer betonar i mångt och mycket samma intryck av naturen, folket och sevärdheterna i Finland, även i Viborg. På alla resenärer österifrån gjorde granitbergen, flyttblocken och stenformationerna längs vägarna eller i Monrepos ett stort intryck. – Innan istidsteorin slog igenom gav de utrymme för de mest fantasifulla, mytologiska tolkningar av stenarna som minnen från giganternas kamp eller urtida ruiner.

Sidentyger och pamesanost

Somovs intryck från Viborg den 29 juni är präglade av nyfiken sympati och färgrika intryck: av de många butikerna och deras varusortiment ("kläde och tobak, sidentyger och pamesanost, hattar och senap, handskar

Det romantiska Ludwigstein och granitblocken på Monrepos. Litografi av Valerian Langer, ingår i *Six vues de la Finlande*, utg. 1832.

och sylter, leksaker för barn och holländsk sill, te och saffian, kryddörter och juftläder från Kazan"), av de mässande nattliga brandvakterna ("som en genremålning av Teniers"), av det medeltidsromantiska slottet och de krigiska Peter den store-minnena.

Han skriver att staden ligger högt på ett åt alla sidor sluttande berg, med raka, men smala gator, likt ramper mot vattenbrynet. Utsikterna över vattnet åt olika håll väcker beundran och av historiska minnen noteras särskilt de medeltida, slottet och finska församlingens kyrka, då ännu i orestaurerat skick, samt de många stenhusen. Under kvällsvandringen i Monrepos faller både Somov och Anna Kern i stor beundran för föreningen av naturens finska särdrag med konstens och arkitekturens romantiska storhet, i det lilla formatet. Också här är det granitbergen, stenarna, mossorna och lavarna som bildar naturens kontrast till konstens planterade rosor.

Det finsk-ryska Viborg

Somov och Anna Kern förstärker och preciserar de ryska allmänna tanke-mönstren och återkommande normalbilderna av Viborg och det östligaste Finland, inklusive Imatra och det finska folket. Traditionen hade uppstått redan under 1700-talet, både genom västeuropeiska resenärer på väg till S:t Petersburg och ryska resande i motsatt riktning. På denna tid betraktade i synnerhet västeuropeerna bönderna i Gamla Finland som halvildar i primitivt naturtillstånd. Detta var främmande för 1800-ta-

lets mera upplysta resenärer, som just hade upptäckt folket som pittoresk sevärdhet och upphov till både diktning, musik och konst.

Anna Kerns, Delvigs, Somovs, Glinkas och Langers efterföljare under 1800-talet följde ofta samma reserutt och stannade inför samma sevärdheter som lustresenärerna 1829. En av dem, publicisten Aleksandr Miljukov, som reste i Finland 1851–1852 och gav ut sina reseanteckningar 1856, skriver om Viborg med formuleringar som är mycket lika Somovs från 1829.

Den ryska uppfattningen om "Finland" som ett land av mosklädd granit, skogar och sjöar lever kvar i denna dag med något andra nyanseringar än hos oss. Just granitbergen noteras som stora sevärdheter, och i de officiella motiveringarna för den stora satsningen under kommande år för att återställa parken och byggnaderna på Monrepos omtalas den som en i Ryssland unik "bergspark", skal'njy park.

Viborg besöktes av unga wiburgenser

Hanna Othman

Historiska Viborg fick igen besök av Östra Finlands Nation. Som en del av nationens 90-årsjubileumsprogram besöktes moderstaden Viborg i slutet av augusti 2013. Resan väckte mycket intresse och hela 35 personer deltog.

Resenärerna bestod till största delen av nu aktiva medlemmar, men också flera äldre medlemmar följde med på resan. Två deltagare kom från vännationen Västmanlands-Dalarnas nation i Uppsala och en från Wiipurilainen osakunta.

Som färdmedel valdes den här gången buss till Villmanstrand och därifrån båt längs Saima kanal till Viborg. Båtfärden erbjöd en utmärkt chans att mingla och lära känna varandra bättre. Det är dessutom en fin känsla då båten sakta närmar sig staden och slottstornet kommer närmare och närmare, tills båten lägger till invid slottet. Därifrån kan alla beundra den ståtliga borgen som många av de yngre resenärerna endast känner till från tavlor i nationslokalen.

Hela sällskapet bodde på Hotel Vyborg. Efter att kappsäckarna lämnats av ville man dra nytta av de äldre medlemmarnas kunskaper om staden och gick på en rundvandring i de äldsta kvarteren. De många tomma husen väckte förundran men det var också glädjande att se att många äldre hus renoverats till sin forna glans. Något som också väckte intresse var att man kunde hitta svensk text på gamla byggnader. Ett besök i Vyborg-banks praktfulla sal visade på rikedo-

mar som en gång funnits i staden.

Medlemmarna från V-Dala i Sverige var ivriga på att se biblioteket ritat av Alvar Aalto eftersom deras nationshus också är ritat av honom. Tyvärr var största delen av byggnaden fortfarande övertäckt på grund av pågående renovering.

På kvällen avnjöts middag i Runda tornet. Tornet överskred alla förväntningar. Väggmålningarna och arkitekturen väckte förtjusning och den ryska menyn var spännande. Ett ryskt spelmannslag underhöll också under middagen med många fantasifula instrument och danser.

Den andra dagen i Viborg inledes med ett besök på slottet. Gammal som ung klättrade upp i det höga tornet för att beundra utsikten. Efter att vi mest hade rört oss i centrum gav besöket uppe i tornet den bästa bilden hittills av hur staden Viborg med förorter egentligen ser ut. Inne i museet behövdes det översättare för att man skulle förstå vad utställningen egentligen handlade om. Den andra våningen med historia från finsk tid var dock lättare att förstå.

Resesällskapet splittrades för några timmar före avfärden hemåt, men många styrde stegen mot Saluhallen. Därifrån inhandlades souvenirer i form av allt från huvuddukar, babysjkor och porslin till kylskåpsmagneter.

Under hemfärden njöt resenärerna av solen på båtens däck och berömde resan. Besöket i Viborg kändes mycket längre än två dagar då man hunnit insupa så många olika intryck. Speciellt den yngre generationen fick ett nytt förhållningssätt till staden och har nu en konkret plats i tankarna då man på nationen pratar om Viborg och kallar sig wiburgenser.

Resenärerna framför Viborgs slott.

Kurator emerita Annette Tallberg, kurator emerita Yvonne Nygård och kurator Belinda Kivivuori hälsade på Tyrgils Knutsson.

Runda tornet var väl värt att besöka.

HELKAMA

Sähköavusteinen urbane electro

www.helkamavelox.fi

Den karelska idyllen – en försvinnande naturresurs?

Emer Silius

Karelen finns i många varianter. Norra Karelen i Joensuuuttrakten och Södra Karelen kring Villmanstrand känner vi bäst, de är delar av dagens Finland. Karelska näset och Ladogakarelen lever i våra minnen, dem var vi tvungna att avstå från i andra världskriget. Men därtill finns Olonetskarelen och Vitahavskarelen, på finska Aunuksen Karjala och Vienan Karjala, som med undantag av en kort parentes under fortsättningskriget aldrig har tillhört Finland.

Vitahavskarelen finns det ännu urgamla karelska byar som i stort sett ser lika ut som på 1820-talet då språkforskaren Anders Johan Sjögren och tio år senare runosamlaren och skaparen av *Kalevala* Elias Lönnrot traskade omkring i området. De efterföljdes av konstnärer och senare av fotografer, varav den mest kända, I. K. Inha förevigade området i slutet av 1800-talet. En del av hans fotografier kunde vara tagna i dag.

Naturen i Vitahavskarelen är mycket lik den i Norra Karelen på finska sidan. Skogar, kärrmark och under-sköna insjölandskap. De tusen sjöarnas land tar inte slut vid Finlands östgräns.

Förr i världen gick det gängstigar från by till by, men dagens bilburna karelare behöver landsvägar och de är inte dragna rakt genom byar och odlingsmarker. Därför är vyerna från bilfönstret enformiga. Kalhyggen och tät skog avlöser varandra. Endast några byar ligger vid landsvägen. För att bekanta sig med byarna tvingas man i de flesta fall göra avstickare längs byvägar som inte alltid är lätt körbara.

Vårt att göra avstickare

Men det lönar sig att söka sig vidare längs en byväg. De mest avlägsna byarna är ofta belägna på mycket natursköna ställen. Byarnas gamla miljö ser orörd ut. Gråa omålade trähus, de flesta åtminstone sekelgamla. Det finns också nyare hus men de är byggda i samma stil. Lyckligtvis ser man inga moderna datjor.

Inte ser man många människor heller. Den sorgliga sanningen är att många av byarna är nästan avfolkade och lever endast på sommaren då människorna återvänder till släktens gamla boningsställen. I synnerhet de unga har flyttat till städer, en del till Finland på samma sätt som unga finlandssvenskar i Österbotten har flyttat till Sverige.

Det officiella språket i Karelska republiken är ryska. Endast några vägvisare till byarna är skrivna med västerländska bokstäver, kanske med tanke på turister. Den lokala befolkningen kan dock överraskande mycket finska eller åtminstone karelska. Nära den finska gränsen hör man ofta så gott som ren finska, men ju längre österut man tar sig, desto flera ryska ord blandas in i språket och det blir svårare att förstå. Svenska hör man däremot inte alls. Endast utanför hotellet i Kostamus sitter en träbjörn på en skylt där det på svenska står "Välkommen".

I juni 2013 gjorde min hustru och jag en bussresa till Vitahavskarelen. Det var nog ingen lätt uppgift att komma dit, under den första resdagen körde vi över 600 km från Borgå till Vartiuss gränstasjon mellan Kuhmo

Vuokkiniemi-idyllen

Välkommen till Kostamus!

Munakukkula försvaras

och Suomussalmi och därifrån ännu cirka 30 km till vårt nattkvarter i en stuga i utkanten av staden Kostamus på ryska sidan. Avfärden skedde kl. 6 på morgonen från Borgå torg, som naturligtvis var en lindrig utmaning för oss morgonsömniga helsingforsare. Efter natten i Kostamus började vår upptäcktsresa på allvar följande morgon.

I Lönnrots fotspår

Den första karelska byn vi besökte var Vuokkiniemi, känd från Inhas bilder. Byn ligger vid Ylä-Kuittijärvis strand och är ett levande bosättningscentrum med butiker, postkontor och skola. Där finns också en stockkyrka, som dock endast är 15 år gammal, men den är byggd på platsen av en äldre nedbrunnen kyrka. Resten av byggnaderna är typiska stock- eller brädhus, en del gamla, en del nyare, men de flesta omålade och somliga ser ut att vara i behov av en ansiktslyftning.

Iögonenfallande är mängden av olika små ekonomibyggnader; det finns bodar, lider, lador, skjul, stall, garage och utedas i en fullständig oreda, den ena lutande åt ett håll och den andra åt ett annat. Men det finns också välskötta trädgårdstappor och potatisland.

Här träffade Elias Lönnrot den berömda runosångaren Arhippa Perttunen. För att hedra den lokala celebriteten har byns huvudstråk döpts till *Ulitsa Perttunena*, Perttunengatan.

För att komma till byn Venehjervi måste man köra 12 km längs en smal sandväg, men det är mödan värt. Under en lång sträcka följer vägen en hög ås som har vatten på båda sidorna i bästa Punkaharjustil. Själva byn är vackert belägen på en udde som sticker ut i en insjö med samma namn som byn. I byn såg vi ingen butik men en liten kyrka med begravningsplats syn-

tes. Antalet hus var inte stort och man fick den uppfattningen att största delen av invånarna bor här endast sommartid. Två småflickor sprang emot oss och verkade inte alls blyga. Idyllen fick en lindrig stöt då vi hörde att den ena av dem i själva verket bodde i Södra Haga i Helsingfors och var här på besök hos sin mormor. Mormor var dock karelare, kanske hon tillhörde släkten Lesonen som förr i tiden ägde de flesta husen i Venehjervi.

Byn Vuonninen är också känd för sina runosångare som enligt litteraturforskarna inspirerade Elias Lönnrot att sammanfoga de fristående dikterna till ett enda epos. Här besökte vi en liten butik där vi blev betjänta på flytande finska. Varuorvalet i butiken var inte stort; vi kunde köpa olika bakverk, saltgurkor, karameller och drycker, även alkoholhaltiga. Sortimentet var av praktiska skäl begränsat, men åtminstone vodka fanns det rikligt i olika tappningar.

Krigsminnesmärken och själva Kalevala

Ur rysk synpunkt sett fördes här under fortsättningskriget ett försvarskrig, inte ett anfällskrig. Det är kanske orsaken till att man här och där ser stolta minnesmärken över kriget. Ett av de mäktigaste befinner sig alldeles intill Uhtuavägen, på kullar som för finnarna blev beryktade i en krigstida sång: "Kis-kis kukkulat, on siellä ne munat sekä makkarat..." Den ena av kullarna, Munakukkula, lyckades finnarna aldrig ockupera. Till toppen av denna kulle leder nu över tvåhundra trappsteg. Halvvägs står en silversoldat med en Suomi-maskinpistol i handen. På kullens topp har man uppfört ett betongmonument med en fältkanon och den ryska flaggan ovanpå. Kanonpipan är riktad väster-

Venehjerviflickor eller Hagaprinessor?

Bokförsäljning i Ortjo Stepanovs hus

Lönnrots tall

ut, alltså mot Finland. Makkarakukkula en liten bit därifrån är inte på samma sätt dekorerad.

Vårt följande nattkvarter var i staden Uhtua, som nuförtiden officiellt heter Kalevala. Då vi på kvällskvisten anlände till staden och åkte direkt till vårt hotell fick vi höra att elektriciteten i hela staden skulle stängas av kl. 20.30 på grund av några service- och reparationsarbeten. Efter nämnda klockslag skulle vi inte heller få vatten, varken varmt eller kallt. Först trodde vi att personalen spelade spratt med oss dumma turister, men tyvärr var det beskedet sant. Mörkläggningen skedde dock först vid tiotiden, men den var effektiv och tog slut på duschandet och WC-besöken. Annars klarade vi oss bra utan elbelysning i den vackra och ljusa junikvällen.

Uhtua-Kalevala är ett urgammalt centrum för sin trakt och har t.o.m. några höghus. Dess läge är vackert vid Uhtaflodens mynning och Keski-Kuittijärvis strand. Längs stranden står gråa trähus i långa rader, en del i bättre skick än andra. De förde våra tankar till flydda tider då shemeikor och andra mäktiga män bodde i Uhtua, men de stora parabolantennerna på husväggarna var nog av yngre datum. Som ett intressant fornminne förevisas "Lönnrots tall", en uttorkad trädstam i vars skugga Elias Lönnrot sägs ha suttit och sorterat sina dikter. Den ärliga guiden påpekade dock att Lönnrot hade besökt Uhtua en gång tidigt på våren och en annan gång i november, då det nordliga klimatet säkert gjorde det mindre lockande att sitta ute under ett träd. Legenderna behöver inte alltid vara sanna, huvudsaken är att de är fängslande. Vi körde också förbi "Mobergs hus" som har fått sitt namn efter en svensk ingenjör och som nu renoveras för kulturändamål.

Hembygdsestusien Stepanov

Landsvägen från Kalevala till Vienan Kemi var asfalterad och i gott skick. Vi besökte ännu en karelsk by som hette Haikola. Dit ledde en cirka 3 km lång gropig och lerig skogsväg genom en mo bevuxen av lav och tall. Byn som omringas av vatten på tre sidor verkade nästan obobodd och hade också sett sina bästa dagar. Några gråa boningshus och uthus syntes, bl.a. en stor ladugård. Vi träffade dock en intressant herreman, Miihkali Stepanov, som med sin kalott och sitt vita skägg kunde ha varit direkt skuren ur Kalevala. Han var en hembygdsestusien som i olika hus hade samlat flera utställningar över forna tiders liv i byn. I ett av husen hade hans far, författaren Orto Stepanov bott, och huset fungerade nu som något slags bokhandel. Där såldes ett förvånande stort antal böcker utgivna på finska i Karelen, bl.a. Orto Stepanovs romanserie "Kotikunnan tarina". Den beskriver livet i trakten från 1920-talet till 1960-talet och skildrar de problem som kollektiviseringen av Karelen landsbygd på 1920- och 1930-talen medförde. Den berättar också om fortsättningskriget ur litet annan synvinkel än den vi är vana vid. En stuga var fylld av gamla radioapparater, i en annan fanns det gamla verktyg osv. En stor stuga var ombyggd till konsertsal. Ingen konsert var på kommande, men en sångkunnig medresenär lät oss höra ett par sånger med Kalevalamotiv. Miihkali Stepanov bor med sin hustru i byn endast på sommaren, deras nuvarande hem är i Petrozavodsk. Vidare kunde Stepanov berätta att hans son har en finsk hustru och håller på med sin doktorsavhandling vid Åbo Akademi. Sin stora personbil hade han gömt i stallet under bostaden, under bar himmel skulle den inte ha passat in i bymiljön.

Ladugården i Haikola

Porten till det underjordiska fängelset

Munkarna kan också brygga öl

Solovetskiklostret liknar en fästning

På väg till Vita havet korsade vi två viktiga trafikleder, landsvägen mellan Murmansk och S:t Petersburg och den legendariska Murmanbanan som spelade en viktig roll i kriget.

Slutligen kom vi till en stad som egentligen heter Kemi, men som sedan urminnes tider har kallats Vienan Kemi för att göra skillnad mellan den och staden med samma namn i Finland. Vienan Kemi med sina cirka 13 000 invånare ligger vid Kemiälven drygt 10 km från Vita havet. Inte ens med bästa vilja kan man kalla staden vacker, de flesta byggnaderna var omålade trähus. Det finns också ett litet antal stenhus, bl.a. några 4-5-vånings höghus samt skolor, kulturhus och andra officiella byggnader. I centrum av staden står järnvägsstationen, vars utseende är minst sagt speciellt, samt ruiner av en stor stenkyrka. Det finns många butiker och ett välförsett torg. Där stöter man också på en Leninstaty. Stadens verkliga pärla är en 300 år gammal träkyrka, byggd på samma sätt som Kizhi-öns kyrkor utan att järnspikar använts. Kyrkan har också en lika gammal fristående klockstapel. Då vi besökte kyrkan pågick en gudstjänst. Vi fick dock en utförlig finskspråkig presentation av kyrkan av den lokala guiden Impi Kieleväinen, som också svarar för stadens museum. Presentationen kostade ingenting men efter den samlades en kollekt för kyrkobyggnadens underhåll.

Klostret på Solovetskiön

Den största sevärdheten i Vitahavskarelen är utan tvivel Solovetskiklostret mitt i Vita havet. Klostret ligger på en ö bortom en två timmars båtferd från Vienan Kemi. Båten Vasiliy Kosyakov var inte stor, kanske i storleksklass med Sveaborgsfärjan, och kan i sitt tidigare liv ha tjänstgjort i flottan som transportfartyg. Passagerarna fick sitta nere i kajutan som endast hade några små fönster, men det fanns också utrymmen på däck där man kunde beundra havet. Vita havet är faktiskt en del av Norra Ishavet och är känt för sina vita valar, som vi tyvärr nog inte såg ens en stjärtfena av.

Ungefär halvvägs urskiljde man vid horisonten konturerna av Solovetskiön och en god stund senare började klosterbyggnaderna växa fram. Klost-

Den stora ikonostasen

ret har i sin minst 600-åriga historia tjänat som fästning och kloster men även som ett illa beryktat fängelse och ett arbetsläger som blev känt för yttervärlden genom Aleksandr Solzjenitzyns böcker om Gulagarkipelagen.

Om fästningen påminner de tjocka stenmurar med runda torn som omringar klosterområdet. Innanför murarna finns det ett antal byggnader, bl.a. tre större och några mindre kyrkor. Kyrkor, kapell och munkarnas enskilda bostäder, s.k. *skit*, finns utspridda på Solovetski och ett par närliggande öar. På huvudön finns ett litet samhälle med cirka 1 000 invånare. Turister som upptäckt klosterön, i synnerhet efter att den blev intagen i UNESCO:s världsarvsförteckning, betjänas av några butiker, kaféer och hotell. Allt är som på landet, vi såg en ko och några getter vandra helt fritt på bygatan.

Den lokala guiden Viktoria ledde oss på en tre timmars rundvandring innanför klostermurarna. Den var mycket utförlig, årtal efter årtal, siffror efter siffror. Vi fick höra att munkarna förutom i den religiösa verksamheten även deltar i det praktiska arbetet. Klostret har en egen kvarn som får sin kraft från en underjordisk vattenkanal, egen spannmålstork, eget bageri, en värmecentral mm. I kyrkorna såg vi ett stort antal ikoner, några av dem flera hundra år gamla, men en överraskande stor del var kopior av äldre förstörda eller bortförda original. En del av de gamla ikonerna har förts till Moskva – varför, det sade guiden inte.

Det hade också inträffat mirakel i klostret. Under Krimkriget på 1850-talet hade tre brittiska krigsfartyg rundat Kolahalvön och försökt anfalla klostret för att komma åt dess rikedomar. Fartygen hade bombar-

derat klostret i nio timmar med sina kanoner men kulorna hade inte träffat, inte ens en fågel hade skadats. Kanske hade Vita havets skvättar fuktat engelsmännens krut. En kula hade dock lyckats tränga in i en av kyrkorna och skadat en ikon som sedermera blev känd som undergörande.

Vi fick också se de underjordiska gångarna och cellerna där fångarna hade förvarats under den tid fång- och arbetslägret verkade på ön, åren 1922-1939. Endast en del av fångarna rymdes i själva klostret; det fanns talrika andra byggnader på öarna där fångarna kunde isoleras. Oftast var fångarna inga brottslingar, utan gripna av politiska skäl. Ingen vet fångarnas exakta antal, men det talas om flera hundra tusen. Som raritet visades ett foto av öns äldsta fånge som hade befriats som 108-åring och ännu efter det hunnit leva några år i frihet.

På hemvägen gungade båten kraftigt. Det var ingen storm, men fjärden var stor och vågorna kom från sidan. Om man satt stilla kändes gungningen bara behaglig men då man handlade kaffe eller te i kiosken på bakkäcket fick man klamra sig fast vid relingen för att hållas på benen medan man transporterade sina uppköp till kajutan. Ibland lär det nog storma så hårt på Vita havet att båtarna får stanna i hamn.

Rukajärvi i dag

På hemvägen till Finland besökte vi staden Belomorsk, på finska Sorokka, som var litet mindre än Vienan Kemi. Också den staden är belägen vid Vita havet och viktig för att Stalinkanalen här börjar sin väg mot Onegasjön. Annars var stadsbilden lika trist som i Vienan Kemi, endast gamla och litet nyare trähus syntes. En vacker träkyrka stod dock vid en forsande flod.

Hemfärden skedde längs Rukajärvivägen, känd från stridshistorierna. Vi besökte också Rukajärvi by, en karelska by i omvandling. En del av den gamla idyllen finns kvar, men nya höghus i vitt tegel, bl.a. ett stort kulturhus, har placerats på centrala ställen. Det positiva i denna utveckling ligger dock däri att byn har förblivit levande och erbjuder sina invånare ett normalt liv med erforderliga dagliga tjänster. Man kunde se både barn och äldre på byvägen.

Visst finns det kvar rätt så mycket av den karelska idyllen. Men den som vill uppleva den, får inte vänta länge. Den karelska naturen med sina vykortslandskap består, men moderna tider håller på att komma till de avlägsna byarna. En del kanske förlorar som många byar också i Finland har gjort, andra byggs om med tidsenliga hus som många andra orter i det stora Ryssland. Utvecklingen går vidare och utplånar mycket av det gamla. Det har kanske inte alltid varit så vackert, men nog så charmerande!

Träkyrkan i Vienan Kemi

Den norra ändan av Stalinkanalen

En byväg i Rukajärvi

Strövtåg på Södra Vallen

Emer Silius

Södra Vallen, *Ulitsa Juznij Val*, Etelävali, är ingen urgammal gata. Då Erik Axelsson Tott lät uppföra stadsmuren på 1470-talet fanns där ingen gata och inte heller regulariteten på 1640-talet skapade någon genomfartsväg söder om Kejsargatan, senare Klostergatan. Med tiden uppkom ändå en i någon mån farbar gränd mellan muren och de närmaste husen. År 1876, långt före bilarnas uppkomst, breddades gränden till en gata som fick namnet Södra Vallgatan. Stadsmuren kastade här sin skugga över gatan ända till 1910-talet då muren fick ge vika för hamnens utvidgning. Nu blev gatan plötsligt en skön bostadsgata med en underbar utsikt över Viborgska viken ända till Trängsund. Otvivelaktigt störde dock de bullriga och dammiga byggnadsarbetena vid hamnen hemfriden i husen för en lång tid framåt.

Södra Vallen var ingen anmärkningsvärd affärgata. Det fanns inte just några butiker, däremot lockade hamnens närhet expeditionsaffärer och skeppsmäklare till gatan. Utan krige skulle Södra Vallen utan tvivel ha utvecklats till en mycket förnäm bostadsgata med havsutsikt från de flesta lägenheterna.

Läsaren minns att vi i fjol skildes på Tyrgils Knutssons torg för att förfriska oss med en kopp kaffe innan vi skulle fortsätta vår vandring. Nu är det dags att betala notan och traska vidare. Vi har redan tidigare bekantat oss med torget, dess byggnader och statyer (Längs Slottsgatan genom Fästningen, WN 2009). Vi kastar en blick mot **Slottsbron**, f.d. Åbobron, som en gång kallades Viborgs "Ponte Rialto" och var ett omtyckt promenadstråk. Nu är det mindre trevligt att gå på den smala trottoaren och möta den livliga lastbils- och busstrafiken från Siikaniemihället mot stadens centrum. Romantiken lever dock ännu i Viborg; broräcket på västra sidan är fullt med i alla världens städer så populära kärlekslås, hänglås vars nycklar är kastade i havet för att försäkra kärlekens hållbarhet. Vill man bryta förhållandet, dyker man bara till botten efter nyckeln. Så enkelt är det.

Vi fortsätter mellan stranden och Högvakten från 1700-talet. Här framför Högvakten stod under den finska tiden alltid en soldat som höll vakt över Slottet och staden. Soldaterna är nu borta, men det lönar sig att titta in i byggnaden. Där säljs ett stort urval souvenirer, bl.a. vykort med gamla Viborgsbilder. På medeltiden har här på samma ställe stått den s.k. stadskistan, en fruktad arestlokal, och framför den skampålen där lagbrytaren fick stå fastkedjad och ångra sina gärningar. Där verkställdes också spö- och piskstraffen som då, långt före TV:s tidevarv, var ett allmänt folknöje att se på.

Bakom Högvakten finns en liten sluten gårdsplan som omges av Högvakten och en magasinsbyggnad från 1890-talet. Mellan magasinet och följande hus finns en smal gränd där man kan slinka sig igenom till Slottsgatan om man har så bråttom att man inte hinner runda Högvakten. Högvaktens fasad vetter mot Slottsgatan men huset kunde också ha adressen **Södra Vallen 2**.

Följande hus, **Södra Vallen 4** byggdes år 1894 och var ritad av arkitekten Eduard Dippel. Tomten ägdes då såsom många andra fastigheter i dessa kvarter av konsul Eugen Wolff. Tidigare hade där stått ett litet stenhus som Wolff hade köpt av handlanden Popoffs arvingar. Det nya huset blev ett stenhus i tre våningar, rikt dekorerat och försett med ett runt hörntorn, ett par stora balkonger samt gaveltrianglar. Taktrianglarna och tornets spets är borta men resten av huset har bevarats i synbarligen gott skick. Popoffs hus, som var detta hus föregångare, hade på 1600-talet tillhört rådmannen Märten Mums och sedan hans änka Katarina Valeriansdotter, men huset var kanske ännu äldre eftersom de ännu existerande källarutrymmena under huset sägs vara medeltida. I källaren verkar nu en omtyckt restaurang, *Slavjanskaja Trapeza*, känd bland finska turister. De branta trapporna till restaurangen gör tillträdet en aning svårt för äldre resenärer och dessutom finns det ett annat problem. Södra Vallen är här enkelriktad och för att köra rätt till restaurangen borde bilarna köra runt Slottet och sedan göra en tvärsväng till höger före Högvakten, vilket en del busschaufförer anser vara för svår för sina långa åkdon. Några har löst problemet genom att komma in till Södra Vallen från någon sidogata och sedan backa till restaurangen. Men stället kan ändå rekommenderas för den goda matens skull.

Efter konsul Wolff övergick fastigheten till handlanden Thure Lund. Han bodde själv i huset och till husets invånare hörde dessutom bl.a. affärsmanen Eino Erikkilä, som innehade agenturfirman Oy Ferrum Ab, assessorskan Hanna Clouberg, ingenjör Aksel Kalervo, pastor N. J. Rosén, arbetsledaren Otto W. Saarinen, kronofogden Y. Salosaari och lektor Anna Sofia Vuorio. Några använde gårdens andra adress Gamla Rådhusorget, senare Tyrgils Knutssons torg 1.

Följande hus på vänstra sidan är ett annat trevningsshus av sten, **Södra Vallen 6**. Detta hus byggdes år 1891 som lagerbyggnad för Hackman & Co och var även det planerat av arkitekt Eduard Dippel. Det ser inte ut som ett lager och verkar åtminstone nu vara i bostadsbruk. Husets tak har förlorat sin ursprungliga form i kriget och även fasaden har genomgått mindre ändringar, bl.a. har första våningen har fått nya och större fönster. Det är möjligt att lagerutrymmen har funnits just i första våningen med ingång från gården. Efter Hackman hade Kauppa-Oy J. Hallenberg sitt lager här. Före Hackman ägdes tomten på 1800-talet av handlanden Carl Borenus.

Vi går över Vaktornsgatans, *Ulitsa Storozevoj bashnij*, mynning och ser på vänstra sidan mellan Vaktornsgatan, Södra Vallen och Biskopsgatan ett triangelformat område som kunde kallas park. Där växer två stora och några mindre träd, lumtiga buskar och mycket ogräs. Området är i själva verket en obebyggd byggnadstomt. Före kriget stod här två trähus, det ena huset med en ekonomibyggnad stod mot Vaktornsgatan och det andra mot Södra Vallen. Alla var uppförda på 1800-talet. Tomten vars adress kunde vara **Södra Vallen 8**, tillhörde i början av 1800-talet kapten Anton Laube och senare stadsfiskal A. W. Wahlsten

Södra Vallen 4. Den svarta paketbilen täcker ingången till restaurangen.

Hackmans lagerbyggnad Södra Vallen 6

och efter honom handlanden Wasili Pikoff. I huset mot Södra Vallen har Hj. Grönroos expeditiönsfirma funnits och i det andra Viipurin Osuusliike r:s matservering. Den senare fortsatte sin verksamhet ännu under fortsättningskriget men nu finns inte ens huset kvar.

Rakt framför oss på andra sidan av Biskopsgatan, *Podgornaja Ulitsa*, ser vi en rikligt dekorerad slottliknande byggnad i nygotisk stil. Den är det s.k. Rotheska huset, som sträcker sig ända till Klostergatans, *Vyborgskaja Ulitsas*, hörn. Det har adressen **Södra Vallen 10**. Vicekonsul Emil Rothe lät uppföra huset på tomten under åren 1899–1900. Arkitekt var Waldemar Aspelin. Tomten hade tidigare tillhört släkten Tawast. Rothe med familj bodde själv i huset. Där bodde också konsulinnan Mary Mustonen, den tyska konsulen F. J. Clever och den danska konsulen, affärsmanen Leon Perander. De tyska och danska konsulatet hade också i huset. Utöver konsulatärenden skötte Perander också flera företag. Han ägde bl.a. fabriken Cuprinol. Pargas Kalkbergs Ab och Wältti-Pappförsäljningskontoret hade sina kontor hos honom. Nu inhyser huset Viborgsinstitutet, som tillhör det rys-

ka statsuniversitetet. Huset ser ut att vara i mycket gott skick, även takdekorationerna ser ut att ha klarat sig oskadade under kriget.

På Klostergatans motsatta sida står en annan stilig byggnad, Aktiebolaget Torkels hus. Huset är byggt nästan samtidigt som Rothes hus, bara ett par år tidigare, och har samma pampiga stil med ett spetsigt hörntorn och triangelformade takdekorationer. Byggnaden är ritad av arkitekt Eduard Dippel och adressen är **Södra Vallen 12**. Den trekantiga tomten hade tidigare ägts av släkten Koschelleff och fastigheten övergick efter Ab Torkel till företaget W. Dippel. Den sista ägaren före kriget var Oy Luostarikatu 1. Av husets forna invånare kan nämnas bankdirektör A. Boehm, Svartström & Drockila Oy:s avdelningschef P. Huttunen och prokurist O. Linderoos, fru Charlotte Mielck och hennes dotter musiklärarinnan Nora Mielck, arbetsledaren Aksel Pirhonen och verkställande direktör Maria Remes. På 1930-talet fanns där en vårdanstalt som behandlade reumatiker och äldre med elektriska bad. Metoden var kanske inte så färlig som den låter eftersom anstalten också hade ett konvalescenthem i huset. Huolintakeskus och Suomen Lei-

purien Tukkuilike hade lagerutrymmen i fastigheten, antagligen har de funnits i husets botten- eller källarvåning. Inte heller Torkels hus ser ut att ha fått större skador under kriget.

Följande tomt, **Södra Vallen 14**, är gömd bakom en låg stenmur med ett järnstaket ovanpå. Tomten mot Södra Vallen är obebyggd, längre borta mot Klostergatan finns två stenhus. Husens ägare var sjökapten Johan Werner Paulin som flyttade till Viborg år 1906, köpte en stuverifirma och blev skeppsredare tio år senare. Under sin tid i Viborg hann Paulin äga över tio fartyg, varav han köpte en del som gamla och lät reparera dem. Ett av Paulins fartyg, lastskeppet Nagu, överläts efter kriget till Sovjetunionen som krigsskadestånd. Paulin fortsatte sin verksamhet år 1940 i Åbo och tilldelades titeln sjöfartsråd.

Mot Södra Vallen och Nyports-gatan har stått en avlång lagerbyggnad, där Paulins företag hade sina utrymmen. År 2003 utförde doktor Aleksandr Saksa arkeologiska utgrävningar på den historiskt intressanta tomten eftersom den är belägen i ett av stadens fyra medeltida bostättningscentra och dessutom nära hamnen. Intressanta fynd ända från 1400-talet uppdagades: byggnadsrester, läderskor, fiskeredskap, krukskärvar mm. Det har talats om planer på att bygga en sjömanskyrka på tomten men tills vidare är den obebyggd.

På högra sidan av Södra Vallen finns det inte några hus på gatunivå innan vi kommer till det år 1898 byggda Tull- och Packhuset. Däremot finns det numera lägre ned vid stranden en hel rad byggnader avspärrade från gatan med stängsel. De är ryska hamnbyggnader som är uppförda efter kriget och nu tjänstgör som tull- och passkontor samt som lagerutrymmen. Där kontrolleras båttrafiken till Viborg från Finska viken eller genom Saima kanal. En skorsten eller ventilationskanal på en kulle på gatuplanet tyder på att det också finns underjordiska rum. De äldre byggnaderna som fanns här före kriget har helt försvunnit. Det s.k. äldre Packhuset var ursprungligen uppfört re-

dan på 1700-talet men senare tillbyggt. Hammagasinet var från slutet av 1800-talet och hamnarbetarkärens kontor från år 1908. Det sistnämnda som stod närmast gatan totalförstördes i bombningarna i februari 1940 endast fem timmar efter det att kären hade hunnit evakuera räkenskapsböckerna och kassaskåpet.

Den enda byggnaden på gatunivå på Södra Vallens högra sida är **Tull- och Packhuset** som planerades av stadsarkitekt Johan Brynolf Blomkvist och har stått som prydning för hela hamnområdet sedan år 1898. Ser man från gatan har byggnaden en mittersta del med två våningar och på båda sidorna en lägre flygel med bara en våning. Det är dock en synvilla, det finns ännu en våning lägre ner som man endast ser från hamnen och från havet. Från gatan stiger man direkt in i byggnadens andra våning. Byggnadens längd är cirka hundra meter. Där verkade före kriget Tullkammaren och Hamnkontoret med sina olika avdelningar, samt Viborgs hamnarbetarkärs transportföretag och expeditiönsfirman Nopea Oy. På 1920-talet fick huset en cirka 20 meter lång förlängning.

Tull- och Packhuset står stolt kvar på sin plats och har inte väsentligt förändrats. Förlängningen från 1920-talet är dock borta och två sirliga torn samt runda takfönster som dekorerade husets högre mittersta del har också de försvunnit. I stället står ett fyrkantigt kontrolltorn med balkong på taket som något slags kommandobrygga.

Efter Tull- och Packhuset ledde en gång i tiden Pontusgatan till höger, passerade Pantsarlagsbastionen på nedre sidan och fortsatte till Havis vallar. Gatan finns kvar från Karjalagatan framåt men här i början har den blivit uppslukad av det utvidgade hamnområdet. En del av gatulinjen finns kvar i hamnen men en bastant järngrind spärrar tillträdet för obehöriga. En liten hamnkiosk som vaktar grinden är den sista byggnaden på Södra Vallens högra sida före Konsthallen. Södra Vallen svänger litet till vänster och fortsätter som ett trevligt promenadstråk där man övert hamnanläggningarna kan beundra himlen och Viborgska viken.

Rothes hus Södra Vallen 10

På gatans vänstra sida finns däremot ett antal byggnader att se på. På andra sidan Nyportsgatan, *Ulitsa Novoj Zastavy*, har vi restaurang Brigantina med stora fönster på första våningen och en yttre trappa upp till en eventuell terrass. Tomtens adress är **Södra Vallen 16**. Restaurangen är belägen i gaveln av ett ryskt 1960-tals höghus som sträcker sig genom hela kvarteret ända till Klostergatan. Restaurangflygeln har bara en täckt våning men huset bakom den har hela sex våningar. Husgaveln mot havet är

helt full med balkonger, en del öppna men de flesta inglasade, och då har man följt den ryska praxisen att varje invånare gör arbetet själv med den kunskap och det material han räkar ha.

Under finska tiden stod här på hörntomten en låg verkstads- och lagerbyggnad. En del av dess utrymmen användes troligtvis av S. Kokkonens snickeri samt Pelti- ja Rautatyö Oy, som hade sitt huvudsäte på kvarterets motsatta sida mot Klostergatan, men det är inte uteslutet att en del av

Ab Torkels hus Södra Vallen 12

Tull- och packhuset

...Södra Vallen (forts.)

Restaurang Brigandina Södra Vallen 16

→ byggnaden tjänstgjorde som lager för någon av de talrika expeditionsföretagen vid hamnen.

Trots restaurangens frestelser vandrar vi vidare. Nu har vi framför oss en grupp av fyra små stenhus. Så var det meningen att det skulle se ut, trots att här i verkligheten står endast en byggnad, Fastighets Ab Pampalla. Arkitekt Uno Ullberg som ritade byggnaden år 1923 på fyra små tomter ansåg att en enhetlig fasad här skulle vara för lång. Eftersom gatan här stiger en aning mot Konstmuseet delade Ullberg upp huset i fyra delar vars fasader avviker litet från varandra. En av dem hade en liten balkong och en annan ett burspråk. Alla husdelar målades med skilda pastellfärger. Byggnaden har ingen dörr mot Södra Vallen, men två portgångar leder till gården och ingångsdörrarna.

Tyvärr skadades byggnaden i kriget och har förlorat en del av sin charm. Taket med dekorativa vindsfönster har ersatts med ett lägre tak. Fasaderna står kvar men balkongen, burspråket och de flesta dekorationerna har försvunnit. I färgsättningen har man nu använt bara två olika färger och man kan lätt få den uppfattningen att här i stället för fyra står två hus.

Fastighets Ab Pampalla hade adressen **Södra Vallen 18-22** men invånarna kunde använda det gatunummer som bäst lämpade sig för deras del av fastigheten. Arkitekt Uno Ullberg bodde själv på Södra Vallen 18. Där bodde också vicehäradshövding Eino Aranto, fru Astrid Becker, stadsingenjör A. I. Eerikäinen och direktör Georg Grashorn. Grashorn var chef för skeppsmäklare- och expeditionsaffären K. Lundberg & Co Ab som hade sitt kontor i huset. Också ett annat skeppsmäklare- och expeditionsföretag, G. Hagmans Efterträdare, hade sina utrymmen här. En av dess ägare konsul H. Hagman, var Lettlands konsul. Företaget fungerade även som agent för Lloyd's, Victor Ek och ett par inhemska försäkringsbolag. Adressen Södra Vallen 20 användes av stuveriföretaget Oy V. Sandholm & Co Ltd samt av hamnkaptan Karl Nyberg, fru Annie Sandholm, redaktör Ilmari Unho, det svenska lyceets rektor Axel Wegelius och armékårschefen, generallöjtnant Harald Öhqvist.

K. Lundberg & Co Ab och direktör Grashorn återvände till Viborg

under fortsättningskriget och fortsatte sin verksamhet i Fastighets Ab Pampallas utrymmen.

Sista huset i kvarteret är ett grått trähus, ett av de få i Viborgs centrum som klarade sig genom kriget. Helt utan skador gick det inte, en smal flygel mot Pampallas hus är borta. Huset är byggt på 1830-talet, då tomten ägdes av handlanden Anton Jaenisch. Senare har fastigheten ägts av hovrådet Lars Kuhlström, lagmannen Alexander von Weissenberg och prokurist Herman Fredr. Franck. Den sistnämnda lät renovera huset vid seklets slut och lät antagligen bygga den numera försvunna flygeln. Husets adress är **Södra Vallen 24**. På 1930-talet verkade två expeditionsfärer, Suomen Huolinta Oy och Oy Enroth Ab i huset. Enroths kontorsföreståndare Vilho Soinin och Viipurin Makeis-Teollisuus Oy:s verkställande direktör H. A. Toropainen hade också sina bostäder i huset.

Under fortsättningskriget verkade Viborgs Stevedoring Ab och Viborgs Kol & Koks Ab i huset.

Vi går över Pampallagatan som numera heter *Ulitsa Krasina*. Det är kanske ett under att de följande två husen står kvar. Just här uppkom de största bombningskadorna i Fästningen. Det pittoreska **Munktorget** utplånades helt och Landsförsamlingens kyrka, det forna Dominikanerklostret, fick en fullträff. De två hus som vi nu ser bildade en mur mellan Munktorget och hamnen. De fick också omfattande skador, men de har blivit renoverade och fyller med heder sin plats som en del av stadens fasad mot Viborgska viken. Havsvinden har dock slitit på husens ytor så att båda är i behov av ett omfattande rappnings- och målningsarbete.

Hörnhuset **Södra Vallen 26**, Bostads Ab Varjos hus, ritades år 1927 av Uno Ullberg, men det är inte mycket som är kvar av den kända viborgsarkitektens mästerverk. Krigsskadorna är reparerade, men man har inte varit så noggrann med detaljerna. Det höga taket är borta, två små balkonger i fasaden har försvunnit, ytterdörrarna mot Södra Vallen finns inte längre. Grannhuset **Södra Vallen 28** är äldre. Det byggdes redan på 1860-talet för murarmästaren Johan Bäckman och ritades då av stadsarkitekt Viktor E. A. Bosin. Byggnaden hade ursprungligen två våningar, men ytterligare en

våning har byggts efter kriget. Av den höga stenfoten med små fönster kan man dra den slutsatsen att huset har en rymlig källare.

Huset hade också adresserna Munktorget 5 och 3. I telefonkatalogen ser man att företagen mest använde adressen Södra Vallen medan privatpersonerna som hade sina ingångar på Munktorgets sida föredrog Munktorget i sina adresser. I huset Södra Vallen 26 verkade kortvaruimportföretaget Oy Astari Ab, John Dahlberg Oy, Oy Huolintakeskus Ab, Lastuvilla Oy:s exportavdelning som leddes av greve Nicolas von der Pahlen, John Nurminen Oy, Oy Vacuum Oil Company Ab och Viborgs Kol & Koks Ab. Privatpersoner med Munktorget 5 som adress var ungdomsprästen Olavi Airas, fil.mag. Ferdinand Alfthan, juris kandidat Harald Brunou, Julius Danielson, ingenjör L. Kavanto, inspektör E. J. Korhonen, arkitekterna Elsa och Olavi Laisaari, forstmästaren E. A. Sopenan, fru M. Sallinen, H. Tavaststjärna, innehavaren av Oldenburgs Pappershandel Lydia Ullberg och diplomingenjör Roy J. Wickström som var chef för Bröderna Wickströms Motorfabrik. Kommerserådet J. Lehmanns adress var Södra Vallen 28 och direktör Jakob Bassins Munktorget 3.

Här tar den enhetliga husraden slut och vi ser en park på vår vänstra sida, en dryg meter ovanför gatunivån. En stentrappa leder dit i parkens båda hörn. Området har varit en park för **Viborgs landsförsamlings kyrka**. Där har dock tidigare stått byggnader, bl.a. på medeltiden sådana som tillhörde Dominikanerklostret. Kyrkan har tidigare stått helt synlig bakom parkområdet. Nu ser man endast den översta delen skymta bakom ett par tegelbyggnader och en mur som skyddar parkeringsplatsen i kyrkruinens skugga. Gräset i parken klipps synbarligen inte alltför ofta, men inte ser parken ovårdad ut heller. Mellan några träd står konstruktioner som ser ut som en trampolin och en gymnastikbarr – om inte den sistnämnda är en torkställning. Unga i mitten av parkens sida mot gatan står en anläggning som liknar en jättelik bordslampa. Den är också en sorts lampa, en vägledare för fartyg och kallas på sjöfartsspråk ensfy.

I parkens sydvästra hörn finns en liten begravningsplats som är avskild med höga syrenbuskar från den övri-

Fastighets Ab Pampalla Södra Vallen 18-22

Trähuset Södra Vallen 24 och Bostads Ab Varjos hus

ga parken. Det är Viborgs landsförsamlings hjältegrav och där vilar 206 finska soldater som stupade i vinterkriget eller i fortsättningskriget. Vi ser en hög minnessten med finsk och rysk text samt fyra mindre gravstenar där de begravdas namn står inristade. Minneslunden har i allmänhet fått vara i fred för vandalismen men på sommaren 2013 hade en av de mindre stenarna stjälpit eller stjälpits omkull och brustit.

Sedan går vi över Juustensgatan, *Kosoj Pereulok*, som kommer snett bakifrån förbi kyrkans gavel. Några steg från gatuhörnet står det forna Hougbergska huset, också det ritat av Bosin år 1860. Ett litet trähus närmare hörnet har försvunnit, där bodde muraren Aleksander Lokkilo.

Kyrkoparken hade inget gatunummer och **Södra Vallen 30** finner vi först mellan Juustensgatan och Karl Knutssons gata, *Teatralnaja Ulitsa*. Där står först ett ljus enväningshus med ingång från gaveln mot Juustensgatan och flera fönster mot Södra Vallen. Här hann Polisens övervakningsavdelning arbeta i slutet av 1930-talet då huset var nytt. Under fortsättningskriget verkade kriminalpolisen här. För ännu ett par år sedan fanns det ett diskotek med bar i huset, men nu har livet blivit lugnare. Baren är borta och ett veterinärcentrum har flyttat in.

Efter det vita huset står en låg och lång byggnad av natursten. Den är över 60 meter lång och har ett dussintal dörr- och fönsteröppningar mot gatan, alla igenmurade. Den byggdes på 1700-talet som förrådsutrymme för det ryska artilleriet som hade denna del av kvarteret som sitt kasernområde. Under självständighetstiden

övervakades lag och ordning här av polisen som hade ett par av sina centrala avdelningar och några tjänbestäder i kvarteret.

I dag fungerar en bilverkstad i kvarteret. Svetsning och annan reparation av bilar samt målning och rostskyddsbehandling erbjuds. Bildäck monteras. Även biltvätt står till buds. Men inte hurdan tvätt som helst. På skylten ser vi två lättklädda skönheter gnida en Audi smutsfri. Vi som har kommit till Viborg med allmänna transportmedel kan inte prova denna serviceform, men det gläder oss att konstatera hur moderna fria vindar blåser i de gamla kasernerna i Viborg. Hästarna och artilleristerna har försvunnit, bilarna och bilmontörerna har kommit i stället. Och soldaternas dagdrömmar har fått gestalt i lättklädda biltvätterskor.

Vi lämnar nu kasernen och korsar Karl Knutssons gata. På vänstra sidan ser vi Viborgs Gas- och Electricitets Ab:s område. Det första huset vi ser är ett rött tegelhus. Det är själva gasverket som byggdes på 1800-talet, kanske samtidigt som bolaget grundades år 1860. Gasmästaren lär ha haft sin tjänstbostad här invid arbetsplatsen. Längre bort vid Karl Knutssons gata står ett högre hus. Det är också byggt av röda tegel. Det är en fabriks- och lagerbyggnad som Uno Ullberg planerat år 1935. Det sista huset vid Klostergatans hörn är ett bostads- och kontorshus från år 1912.

Mellan gasverket och Södra Vallen har några mindre tillägsbyggnader försvunnit och gett vika för en parkeringsplats. En låg mur med ett högt järnstaket ovanpå skyddar området.

Södra Vallen gör här en trubbig vinkel och fortsätter snett mot Konst-

Kyrkoparken med ensfyren.

museets trappa och Hovrättsgatan. Vi kan kalla Gasverkets tomt **Södra Val-len 32**, men i själva verket vet vi inte om vi längre befinner oss på Södra Vallen eller om denna gatustump redan tillhör Hovrättsgatan, *Ulitsa P. F. Ladanova*.

Efter hörnet möter vi en port som tidigare var den ena huvudingången till området. Porten är stängd med hänglås och det ser ut att den inte öppnas för den första bultande. Efter porten blir muren plötsligt högre så att det blir svårt att se in till gården. Där bland träden lär det ännu finnas grunden av de två runda gas-klockorna som blivit nedrivna efter kriget. Den äldre av dem var byggd år 1900 och den nyare och större år 1930.

Högt över andra byggnader reser sig ett ljus fyrvåningshus på tomtens högsta ställe. Där har gasverkets gju-teri verkat, men nu kan huset mycket väl vara i bostads- eller kontorsbruk. Huset ser ut som ett Tölöhus från 1930-talet men lär vara byggt redan omkring år 1920. Det står så nära ett rödtegelhus att husknutarna nästan snuddar vid varandra. Det sistnämnda står i en vinkel mot gatulinjen men det har det rätt till. Huset är från 1860-talet och äldre än gatan nedanför. Tegelhuset tillhörde i början artilleriet som hade sin stall- och kasernbyggnad på samma tomt på Klostergatans sida. Senare verkade ett vårdshus och i början av 1900-talet stadens andra brandstation på tomt. Tomthörnet kunde ha adressen **Södra Vallen 34** men brevet med den adressen kommer inte lätt fram. Post-tilljonen skulle behöva en steg för att klättra upp för muren.

Kvarterets sista byggnad vid gatu-hörnet har redan adressen **Hov-rättsgatan 2**, men den är värd en kort notering. Byggnaden var de tyska och svenska församlingarnas församlingshus i fyra våningar som uppfördes år 1932 och var ritad av Uno Ullberg. Den stora församlingssalen och mötesutrymmena befann sig i andra våningen, prästerna bodde i de två översta våningarna, vaktmästaren och kantorn i bottenvåningen. Pastorskanslierna för de båda församlingarna verkade i huset och i tjänstebostäderna bodde kyrkoherdarna, den svenske K. G. E. Mosander och den tyske A. E. Siegfried. Kyrkans vaktmästare hette Bruno Olsson.

I husets bottenvåning verkade på

1930-talet en tysk barnträdgård som drevs av den tyska prostens dotter Käthe Siegfried. Förutom tyska familjer sände många finska och svenska familjer sina barn till hennes Kindergarten för att de genom detta språkbud skulle lära sig tyska, som traditionellt var ett viktigt språk i Viborg.

Funkishuset tycks vara i relativt gott skick och används nu som kontorshus. Ovanför gaveldörren ser man ännu en skylt med texten **PETRI PAULI Församlingshus Gemeindehaus**. Huset har en lägre flygel som kantar trottoaren som en mur. Endast ett fönster bryter den vita ytan.

Vi har nu utforskat hela Södra Val-len och måste stanna för att inte trötta ut våra läsare. Vi kan ännu kasta en blick till höger och se det av Uno Ullberg ritade konstmuseet elegant ståta på Pantsarlaksbastionen. Byggnaden uppfördes år 1930 och omfattade utan tvivel Östra Finlands värdefullaste konstsamling. Samlingen evakuerades undan kriget, men år 2010 fick byggnaden ett nytt liv då den grundligt renoverad invigdes till Eremitaget i S:t Petersburg filial. Där ordnas nu olika konstutställningar kring olika teman, alltid för ett halvt år i sänder. Hittills har utställningarna varit högklassiga och intressanta. Konstmuseet har också en liten park med en lång rad nyligen resta antika gipsstatyer.

Men vad skall vi stå här och fundera? Vi kan gå och se med egna ögon. Upp för trapporna, inne i museet finns det bänkar där vi kan vila upp oss!

De huvudsakligaste källorna: Petri Neuvonen: Viipurin historiallinen keskusta (SHS 1994); Viipuri, Rakennusperinnön seitsemän vuosisatata (SKS 2008); J. W. Ruuth: Viborgs stads historia (1906); J. W. Ruuth, Aimo Halila, Erkki Kuujo m.m.: Viipurin kaupungin historia I-V (1974-1982); VirtuaaliViipuri; Viborgs telefonkataloger 1919, 1929, 1939 och 1943; flera andra viborgsböcker och -artiklar samt egna iakttagelser och slutsatser.

Gasverket i hörnet av Karl Knutssons gata

Hjältegraven i kyrkoparken

Artilleriets långa förrädsbyggnad Södra Vallen 30

Epokgörande moment i Viborgs teaterliv

Pentti Paavolainen

Artikeln bygger på Pentti Paavolainens festtal "Epokgörande moment i Wiborgs teater - Viipurin teatterielämän avainkoh-tia" vid 7 januari-soarén 2013. Talet hölls som sig bör på de fyra språken - svenska och finska med inslag av tyska och ryska. WN publicerar här föredraget som helhet på svenska.

Eftersom Viborg var anknuten till Östersjöregionen och var en del av Sverige var det helt klart, att när gymnasiet med biskopssätet startade i Viborg, spelade man redan teater. Skolgossarna var alltid färdiga att spela när tillfälle kom. Det finns ett dokument som nämner djäknarnas teaterkostymer i mitten av 1600-talet - på den tiden var också studenterna vid Åbo universitet aktiva med skådespel. Till och med så att några av de ivrigaste skådespelarna förblev "eviga studenter". - Då hade man råd att ha en mera filosofisk inställning till livet och studierna än i dag när vi alla är resultatstyrningens objekt.

Storslagen teater i Viborg 1674

I Viborg arrangerades en särskilt stor-slagen teaterupplevelse av gymnasiets rektor Petrus Carstenius som själv hade skrivit ett högstämt manuskript för en teaterföreställning. Den heter Thet Himmelske Consistorium tilhoopa kallat, för våra förste föräld-rars ynkeliga affall skull: uthi een liten Skohle öfvning och Comoedia medh nägre Skole-gässar, närwaran-de höge samt låge Ståndsz-Personer, uppå Wijborgs Slott representeradh och förestält Anno 1674 den 19 febr, af M. Petro Carstenio, Rector Schol[ae]. Cathed[ralis]. Wijborg[ensis].

Rektor Carstenius hade säkert skrivit den för att visa sig som en lärd litteratör och för att ha den med i sin akademiska "portfölj". - Vi har bara kvar ett referat, sannolikt gjort av självaste Porthan hundra år senare. Och som vanligt, allt som gjorts hundra år tidigare verkar vara dumt, även för Porthan. - Men om man läser resumén med teaterforskarens ögon ser man hur mycket roligt man fick se och göra i pjäsen Det Himmelska Konsistorium. - Allt händer samtidigt i Paradiset och i Himmelen. Där har Gud kallat till ett samman-träde av allegoriska figurer, som sedan resonerar hur hårda straff människorna nu borde få efter det här syndafallet. Adam och Eva tycks ha litet familjegnabb och Eva ångrar att hon tog just äpplet, medan Adam säger: "men Eva vi har ju haft det så trevligt." Som mellanspel hade man de-lar av en dansscen som innehöll mytologiska figurer som Cupido, Venus, Diana och Nymfer. Alla i Paradiset. - Man måste här se Carstenius höga ambition med sin uppsättning: att Viborg kunde jämföras med Europas furstehov. Pjäsen hade tillägnats friherrinnan Elsa Duwall som var gift med riksrådet Lorentz Creutz. Ståndspersoner var alltså närvarande och pjäsen trycktes även men försvann i Åbo brand.

Det är särskilt professor Sven Hirn som vi får tacka för den noggrant uppbyggda boken Teater i Viborg 1743-1870 samt hans andra enorma arbeten om nöjesevenemang i Finland. Genom hans stora arbete känner vi till alla svenska och tyska opera- och teatersällskap som besökt Viborg, vilka pjäser de spelade och vilka kvällar. Så får vi alla efterkommande forskare sitta på jätten Hirns axlar.

Das Komödienhaus först i Finland
Epokgörande var idén om att bygga ett teaterhus, Das Komödienhaus på Siikaniemi udden. Dess plats och mer detaljerade byggnadshistoria borde i framtiden förtjäna litet mera uppmärksamhet eftersom det ändå var det första för ändamålet byggda teaterhuset i Finland. Om vi alltså definierar Finland enligt Sveriges medeltida östgräns, som vi här vid dessa tillfällen brukar.

Guvernör Engelhardts nära förhållande till stadens tyska handelsmannasocietet gjorde att teatern blev träffpunkt för stadsbor och ryska officerare. De hade naturligtvis tyska som sitt språk; de kom ju från baltiska adelssläkter och hade ingenting emot att umgås med förmögna köpmän. Och förmögna borgarfruar och döttrar ville naturligtvis umgås med den litet finare adeln och dess unga herrar.

Efter Gamla Finlands återförening 1812 blev det en vana att från och med den ryska fastlagen se teater i Viborg. Under den ortodoxa fastan var teatrarna stängda i S:t Petersburg och för att utnyttja tiden kom tyska operor och teatrar till det lutheranska Viborg för att nå publik.

Till Viborg vågade man nu resa också västerifrån: Den så kallade finländska teatertruppen, som leddes av Carl Gustav Bonuvier och som hade sitt teaterhus i Åbo, besökte Viborg under just de år som den nya magistratssekreteraren Jakob Judén var som aktivast att skriva på finska under namnet Jaakko Juteini. Hans två skådespel Perhekunta och Pila pahoista hengistä, är författade 1817 kort efter att Bonuvierts teatersällskap, som han stiftat bekantskap med redan under studieåren i Åbo, hade kommit till Viborg första gången och uppträtt i Komödienhaus på Siikaniemi. Då var det naturligt för Juteini att inse att man en vacker dag också skulle behöva pjäser på finska; för att lära, upplysa och roa publiken.

Landets bäst utrustade teaterhus

I Viborg ville man sedan bygga ett bättre teaterhus som fick hysa många aktiviteter: Man fick ett världshus och en lokal där även dans- och klubb-sällskap kunde samlas under kvällarna. Societetshuset och Nya Rådhuset togs alltså i bruk hösten 1834. Det var då Finlands bäst utrustade teaterhus och förblev det under nästan tre decennier, och därefter. Och vintern efter invigningen började man redan fira 7 Januari!

Om man forskar i livskvalitet i Viborg, särskilt vad dramatik och operarepertoar beträffar, märker man hur snabbt alla nyheterna från Tyskland kom, först under hösten till S:t Petersburg och nästa vår till Viborg. Om man tittar på 1800-talets reper-toar och jämför med teaterutbudet i Åbo vinner Viborg i dess mångsidighet och rikedom just på grund av Petersburg. Viborgs utbud konkurrerade med Helsingfors, men naturligtvis var det inte så många av teatersällskapen från Sverige som brydde sig om att resa så långt österut. Och före 1840-talet fanns det väl inte heller så mycket svenskspråkig publik i Viborg. Stora tyska skådespelarnamn kom fram till slutet av 1850-talet också till Viborg och Helsingfors under sina baltiska turneer.

I syfte att skapa en inhemsk teaterkultur försökte man få trupperna att fastna på finländsk mark genom att skapa ett monopol. Då hyrde man på en gång ut alla de tre finländska teaterhusen till ett sällskap för ett år, både Åbo, Helsingfors och Viborg, för att garantera bättre inkomster för truppen. Under 1850-talet fick Vi-

Viborgs gamla teaterhus stod i över 100 år i hörnet av Vaktornsgatan och Possegatan (1833-1941). Det byggdes ut och byggdes om flera gånger, sista gången under ledning av Uno Ullberg 1922. Foto: Teatermuseet.

Czardasfurstinnan representerade den rika operettrepertoaren som Viborg presterade sedan början av seklet. Elegant Art déco-scenografi, och en halvprofessionell grupp av teateterdansare, garanterade hög kvalitet på underhållningem (1933-34) Bild: Eino Partanen, Teatermuseet.

borg flera gånger en säsong med samma teater och samma repertoar och samma nyheter som man hade fått uppleva i Helsingfors och Åbo. Före Krimkriget eller Åländska kriget infördes alltså en viss stabilitet som fortsatte ända till början av 1860-talet. Då ville man skapa en permanent teater i Helsingfors som ända till 1869 också spelade en period i Viborg. Den sista perioden hösten 1869 varade i sex veckor.

Språkförhållandena förändras - den finska teatern föds

I Viborg verkade på den tiden också rektor Gabriel Lagus - känd som stadens historiker, tidningsman m.m. Han var även dramatiker och skrev historiska skådespel. De var nog uppmärksammade, men fennomanerna gillade dem inte alls. Enligt 1860-tals kritikern Karl Bergbom var det oacceptabelt att som Lagus gjorde framställa klubbekrigets ledare Jaakko Ilkka i tveksamt ljus, som självisk och driven av egen nytta. Det är något som Lagus gjorde i sin pjäs Klubbhöfdingen (1869). Det kan tilläggas att pjäsens titel i en senare finskspråkig historiebok har översatts till Klubi-isäntä. Man kan ändå medge att Nuijapäällickö inte hör till de mest vardagliga orden så att det därför kunde bli fel.

Efter att Saima kanal öppnats 1856 förändrades befolkningens språkförhållanden i Viborgs allt snabbare. I början av 1870-talet inleddes verksamheten vid Suomalainen Teatteri och Finska Operan under ledning av Karl eller Kaarlo Bergbom. Han var född i Viborg 1843 där hans far arbetade vid Hovrätten.

Under sitt första årtionde på 1870-talet var den finska teatern även verksam i Viborg ett par tre månader per år. Det skedde vanligen under senhösten på grund av att scenen i Viborg ansågs så bra och för att det där var lämpligt att repetera nya pjäser. I staden stod många trevliga hy-

resrum till buds. Åt pjäser som Alexis Kivis Kihlaus och Nummisuutarit (Förlovningen och Sockenskomakarna) kunde teaterpubliken i Viborg skratta betydligt mera hämningslöst än helsingforspubliken. Den finska teaterns talpjäsavdelning fick sin största publik i Viborg både för att antalet finskspråkiga teaterbesökare på 1870-talet var större i Viborg än i Helsingfors och andelen hantverkare och tjänstefolk inom den finsktalande befolkningen i Viborg ökade och de köpte biljetter till andra raden. Teaterpubliken i Viborg förfinskades således tidigare än i Helsingfors.

Även Finska Operan gästspelar i Viborg

Finska Operans första föreställning år 1873 var Lucia di Lammermoor, som uppfördes i Viborg i november och som av bl.a. Werner Söderhjelm beskrevs på följande sätt:

Jag ser ännu tydligt framför mig den svenska tenoren Ericssons skrangliga, i svarta trikåer trädde ben, vilka han rödde med en stötande brist på plastik, jag ser Emmy Strömers gestalt, där den lutade sig framåt ur sextettens grupp, och jag hör just denna sextetts förtrollande tonvägor och denna Lucias höga, starka sopran, som klingar över det hela [- -] hennes succés var fullständig, det var dramatiskt liv, varm känsla och säker självbehärskning i hennes tolkning av rollen. Ericsson och Achte sjöngo bra, men gestikulerade illa. Bergholm (basen) hade felet att "chance-ra" vid nära nog alla större partier han hade att utföra solo, vilket också verkade störande i sextetten.

Vi får inte heller glömma att Finska Operans arbetsspråk då var svenska. Med Finska Talteatern var det mera knepigt, eftersom där också fanns en

grupp skådisar som vägrade att tala finska utom på scen. "He puhuivat suomea näyttämöllä, men på fritiden fick de tala vad de ville." Naturligtvis var det inte så trevligt. I Joensuu finansierade de finskspråkiga handelsmännen första gången en supé för den finska teaterns personal. Talteaterns chef Oskari Vilho var en hängiven demokrat och fennoman och han höll sedan ett tacktal där han skällde ut de svenskspråkiga. Då började tre av hans skådespelare demonstrativt sjunga svenska supvisor. Då blev de finska värdena sårade och lämnade tillställningen. - Och det blev en av de vanliga kalabalikerna - på den tiden...

I Viborg var det nog annorlunda: båda språkgrupperna kunde gå till samma tillställningar. Emelie Bergbom skriver till sin bror ingenjören och järnvägsbyggaren Ossian Bergbom: "Eljest så går det för teatern i Viborg alldeles utomordentligt bra; så bra att man knappt kan begära det bättre; i Viborg förstå alla mer eller mindre finska och oakadt äfven der finnas bra många sveker är man dock ej brännmärkt för att man besöker Finska teatern. Mätte nu bara Karl stackare orka." (30.10.1881).

Ida Aalberg i Viborg

Även Ida Aalberg togs utomordentligt väl emot. Vid sitt första framträdande i Viborg firades hon av de unga männen från gårdarna kring Viborg, hon fick inbjudningar och tillbringade antagligen hela sommaren 1879 i Viborgs omgivning. Några år senare hade Ida Aalberg haft någotslags flirt eller romans med viborgaren Werner Söderhjelm som själv beskriver Ida Aalberg för hennes första biograf Ilmari Räsänen:

Det långa gästspelet i Viborg var en verklig glansperiod för Ida. Hela staden gick på teatern och hela staden tävlade om henne i sällskapslivet. Jag avtjänade då som ung magister min värnplikt i min hemstad, och där förnyade vi vår ytliga bekantskap från huvudstaden - danser, slädpartier och dylikt. [...] Då sällskapet hade rest till Petersburg för jag ibland dit för att träffa henne, i min underofficersuniform satt jag med henne på operan och vid restaurantborden, och hon berättade mycket om sitt liv och sina planer." (cit. Castrén 1953)

Ida Aalberg följde inte alla gånger med Finska teatern eftersom hon ville bli frilans och inleda egna stjärnturneer. Under sitt andra äktenskap från 1894 med baron Alexander Uexküll-Gyllenband tillbringade Ida Aalberg mycket tid i Viborgstrakten på godset Augustenhof som låg mellan Monrepos och staden.

Kvarglömd huvudrekvisita

Bergboms egna brev är roliga och självvironiska. Ett av de roligaste är hans redogörelse för hur han under ett par kvällar försökte repetera sitt regimässiga bravurnummer, strids-scenen eller erövringsscenen i andra akten av Regina von Emmeritz där svenskarna intar slottet i Würzburg. Det skedde i Viborg i november 1882 och i brevet till system Emelie berättar han:

Regina gick med glans. Jag kan ej ens räkna alla framropningar, som kommo de spelande, speciellt [Ida] Aalberg till del. Dekorationerna hade jag fått ganska bra - tredje aktens var tillochmed vackrare än i Helsingfors - fjerde aktens blef deremot prägligt lapp-

verk. Samspelet gick väl ihop, men så hade det kostat svett. Af alla svåra qvällar, som jag vid tal-scenen haft, är Reginas genrepetition i Wiborg den svåraste. Du vet hvilket arbete statisternas inöfvande kostar i Regina. Du kan då tänka dig min förtviflan då af de 38 soldater, som deltaga, 10 kommo till generalrepetitionen – de öfriga voro hindrade. Och det värsta de voro äfven hindrade dagen derpå. Jag var i förtviflan. Uttröttad till själ och kropp, som jag var, måste jag skicka efter nya soldater och börja exerciser med dem. Det blef naturligtvis slarf, ty de fattade naturligtvis ej genast den invecklade situationen. Det var med verklig ångest jag såg qvällen nalkas. Men det aflopp lyckligt. De soldater, som hade varit på repetitionerna, skaffade sig företrädare i tjensten – de hade fått höra ett ord som jag fällde på generalrepetitionen 'jag får väl lof att skicka efter ryssar' och det hade sporrat deras intresse. Nu var ett nytt bryderi. Såväl de gamla som de nya kommo och det gällde att skaffa kostymer åt alla. Lyckligtvis är vår soldatgarderob så rik att det gick jembeförelsevis lätt. Men hufvudbonaderna! Guldkaskarna voro glömda i Helsingfors, likaledes de svarta läderkaskarna. Nu fick man taga allt hvad hjälmar funnos och när de togo slut baretter och toquer. Jag vågade ej skicka någon bort, ty då skulle jag en annan gång möjligen blifvit blottställd, men nog gick det en rysning då jag såg par af officerarne uppträda i habilléhattar. Lyckligtvis var det en sådan röra på scenen att jag antager detaljerna ej så noga märktes. Till nästa gång har jag bett Savolainen skaffa par gråa hattar. – Reginas inkomster voro 862 m + ab. Huset absolut utsäldt. Till måndagen kunna vi vänta ett lika godt resultat." (4.11.1882)

Regina von Emmeritz var egentligen det första skådespelet som på finska intog positionen som "främsta forsterländska jubileumspjäs". Den uppfördes också i maj 1918 då Viipurin Näyttämö efter inbördeskriget öppnade sina dörrar.

Det hade redan uppstått också andra teatrar i Finland som efter allt turnerande behövde en fast spelplats. En av dessa teatertrupper slog sig ner i Viborg 1898 och kallade sig först Suomalainen Maaseututeatteri (Finska landsbygdsteatern) eftersom avsikten vara att teatern skulle turnera på olika håll i landet under en del av året. Bland landsbygdsteaterns chefer kan nämnas Kasimir Leino, Kaarle Halme och Jalmari Finne. Bland de finska teatrarorna kom den professionellt sett på andra plats genast efter Kansallisteatteri.

Den legendariska Lallukka

Teatrarorna behövde alltid affärsmän som mecenater. På samma sätt som Nikolaj Kisiljoff (eller Kiseleff) hade understött Svenska Teatern i mitten av 1800-talet följde av Amos Anderson i mitten av 1900-talet, så hade Viborg sin egen teatermecenat. Handelsmannen, kommerserådet Juho Lallukka garanterade i årtal den viborgska teaterns växlar. Han var ett barn av sin tid på samma sätt som Amos Anderson: Med hjälp av sin seghet och den dåtida ganska generösa skattelagstiftningen hade han från handelsbiträ-

de avancerat till ägare och chef för ett stort grossistföretag. Lallukka hade vuxit upp under den finsknationella väckelsens tid i Viborg, en tid som tycktes kunna erbjuda möjligheter för ett blomstrande konstliv – vilket också skedde.

Till den joviala Lallukkas finans-ordvändningar hör uttrycket "Tehkää työ tiaatterii – mie maksan!" (Ni ska göra teater – jag betalar!). – Med dessa ord gav mecenaten teaterfolket full konstnärlig frihet ("täyven vappauven"). Eller, som Lallukka hade sagt till teaterchefen Jalmari Finne: "Mie en ymmärrä daidetta, mutta mie rakastan sitä; sie ymmärrät sitä, hoida siis deaadderi." (Jag förstår mig inte på konst men jag älskar den; du som förstår dig på konst ska sköta teatern). – Bland de många anekdoterna om Lallukka har jag skratat speciellt hjärtligt åt den där Selim Palmgren klagar över att han inte kan spela då det inte finns någon akustik i rummet, varpå Lallukka genmäler: "No Selim, tillaa akustiikkoo, tillaa akustiikkoo, miu laskuun!" (No Selim, beställ då akustik, beställ akustik på min räkning!). Historien förtäljer inte om Palmgren möjligen serverades akvavit, om han ändå gick med på att spela och om Lallukka fick sin konstupplevelse.

Kung Karls jakt på finska först i Viborg

I Viborg gjorde Jalmari Finne den första produktionen på finska av Pacius Kung Karls jakt. Han startade också den finska operetraditionen i Viborg där operetter hann uppföras med stor framgång i 40 år.

I början av 1900-talet hade en mängd nya teatrar uppstått i Finland och många blev teaterarbetare efter mycket kort utbildning. I skådespelarnas memoarer berömmar man publiken i Viborg som känslös, lätt fångad av pjäsen som spelas, lättantänd och reaktionssnabb.

En av fördelarna med att arbeta på teatern i Viborg före självständighetstiden var att man lediga kvällar kunde ta tåget till Petersburg, gå på teatern och åka hem igen nästa morgon. Om 1900-talets första år berättar Jalmari Finne:

Under min tid i Viborg fick jag se prov på god rysk scenkonst. Stup i kvarten kom det teatersällskap från Petersburg till Viborg för att ge en föreställning för sitt

eget nöjes skull. På det sättet fick jag se många ryska berömdheter. – Den kejsrerliga balettens största stjärnor uppträdde också i Viborg och då och då förekom operaföreställningar...

Jalmari Finne som var förtjust i korteger, kostymbaler m.m. omtalar även att han ofta hjälpte viborgssvenskarna med deras festarrangemang.

Viipurin Näyttämö och Amos Anderson

Under 1920- och 1930-talet räknades Viipurin Näyttämö som landets andra finskspråkiga teater vid sidan av Kansallisteatteri. Också Svenska Teatern hade hög kvalitet under samma tidsperiod. År 1933 sammanslogs Viipurin Työväen teatteri och Viipurin Näyttämö till stadsteatern Viipurin kaupunginteatteri med Arvi Tuomi som chef. Tuomi hade kommit till Viborg som skådespelare på 1920-talet och en tid varit chef för arbetarteatern. Ute på stan brukade folk säga: "En mie nyt enää kerkiä täss juttemma, mut tavataa illal teatteris!" (Jag hinner inte prata mer nu, men vi ses på teatern i kväll!)

Intressant i detta sammanhang är att Amos Anderson gjorde en gästregi i Viborg med sin översättning och bearbetning av Hugo von Hofmannsthal's Das grosse Welttheater, Den stora världsteatern. – Samma pjäs hade spelats på Skillnaden, nu ville Viborg ha den. Jaakko Leppo berättar i sin bok Viipurilaisia om Amos Andersons gästspel i Viborg. Skådespelarna skänkte honom ett vackert fotoalbum med bilder av sina rollfigurer. Bilderna hade bl.a. tagits av fotografen Eino Partanen som t.ex. Mannerheim hade stort förtroende för som fotograf. Partanen grundade firman Helios och är känd för sina fina gattuyver från Viborg. Under 1920- och 1930-talet fotograferade Partanen också på teatern och en utställning av de här bilderna har 2012–2013 cirkulerat både på Viborgs konstmuseum, i Slottet, i S:t Petersburg och sommaren 2013 på Teatermuseet på Kabelfabriken.

De här fotografierna avslöjar hur mycket operetter och tidstypiska lustspel som producerades. Klassikerna var däremot få: Strindberg, Daniel Hjorth och några Shakespearepjäser. Dessutom uppfördes finska nyskrivna pjäser, såväl soldatfarsor som Hella Wuolijokis "bondemelodramer"

om Niskavuori. Operetterna gjordes i ståtliga uppsättningar och med två premiärer årligen. Då vinterkriget bröt ut spreds scenograferna från Viborg till hela landet. I de krigstida filmproduktionerna fortsatte scenograferna Erkki Siitonen och Ville Hänninen sin moderna och stilfulla linje till glädje för hela den finska biografpubliken.

Teatrarorna i Helsingfors fick – redan på 1920- och 1930-talet – överta många betydande skådespelare från Viborg. Arvi Tuomi flyttade till Helsingin Työväenteatteri i Vallgård redan 1938. Där kunde hans dotter Liisa Tuomi fortsätta sin karriär som dansflicka och som temperamentsfull subrett i operetter och komedier på 1940-talet medan sonen Rauli Tuomi var den romantiska och lidande hjälten på Kansallisteatteri.

Man kan på goda grunder säga, att den glänsande tiden som Liisa Tuomi presterade på Svenska Teatern, som Eliza i My Fair Lady eller som Maria i Sound of Music på 1960-talet, på sitt sätt var en hälsning från Viborg. – Hon lockade också den finska publiken över till Skillnadens musikalproduktioner. Även dirigenten Mikko von Deringer hade börjat sin karriär på Viipurin Kaupunginteatteri. Många gamla viborgare kunde då säkert känna sig hemma på Svenskis.

Teater i dagens Viborg

Mellan 1944 och 1982 hade Viborg ingen yrkestater, bara en amatörteater. Men då etablerade sig en grupp nygraderade studenter från dockteaterlinjen i Leningrads teaterakademi i Viborg. Någon av dem hade sina rötter i staden. I brist på andra möjligheter ville de grunda en egen Dock- och barnteater i Viborg. De hyrde nedre våningen i en stort 1960-tals sovjetiskt förstadshus, i f.d. Kolikkoinmäki. Deras teater fick heta Svataja krepost, Heliga slottet – efter S:t Olofstornet i slottet. De unga gjorde remont, byggde till och utvidgade huset med fantastiska slottsartiga delar. För publikfoajén har de räddat en utomordentligt fint frontespis av kavel ur det helt förstörda Hovingska huset vid Slottsgatan. Deras huvudsyfte var att värda och ta vara på det vackra gröna jugend-konstverket med ekorrar och tallkottar. Ryska unga vill ha och värda gammalt och vackert i sin omgivning, och har säkert rätt till det. Teaterns väggar är fulla av diplom från olika teaterfestivaler. Förutom i Villmanstrand känner nästan ingen till dem i Finland.

I Viborg finns sålunda fortfarande professionell teaterverksamhet – ty teatern försvinner aldrig! Inte heller skönheten! – Inte heller Viborg!

KUUSAKOSKI

Grundad i Wiborg 1914

Slottet vid Gråmunkegatan

Mitt i Viborgs historiska stadsdel Fästningen har uppförts ett nytt bostadshus som har väckt förfäran hos många viborgsbesökare. Ser Viborgs framtid ut så här? Även de finska och ryska arkitekternas åsikter är, om inte helt negativa, så åtminstone delade.

Vid Gråmunkegatan, några tiotals meter uppåt från Djävulskyrkan står ett massivt kycklinggult slott som dominerar hela kvarteret och dess omgivning. Det är Peterburgsbolaget Green Streams nybygge "Linna" som har tagits i bruk hösten 2013. Försäljningen av lägenheterna pågår ännu. Byggnaden är sammanfogad av olika delar som var och en har två, tre eller fem våningar. Det finns sammanlagt 61 bostadslägenheter, vilkas bostadstyper varierar mellan 32 och 113

kvadratmeter, 20 underjordiska bilplatser och en egen skyddad gårdsplan. Den billigaste enrummaren utan kök får man för 2 miljoner rubel och den dyraste sviten med tre rum och kök för 8,6 miljoner rubel. I våra

pengar räknat blir försäljningspriset under 2 000 euro per kvadratmeter men det måste beaktas att i Ryssland är det köparen som måste svara för inredningsarbetena.

Husets arkitekt har eftersträvat formen av ett medeltida slott och placerat tre spetsiga torn på sin skapelse. En vindflöjel har formen av en basunerande ängel. Ett fantasivapen på väggen har bokstaven W och tre kronor och hänvisar kanske till stadens svenska förflutna; ett tornur högt uppe påminner oss om det jaktiga nuet. Infarten till gården är avstängd med en hög gallergrind, där en jättelik bokstav W syns bland mindre dekorationer. Husets namn "Linna" förekommer på en vindflöjel och på urtavlan, skrivet på ren finska med västerländska bokstäver.

Huset är utan tvivel flera nummer för stort för sin plats där det tidigare har funnits låga trähus. Det

finns en skyddsplan för Viborgs gamla stadsdel för att vaka över den historiska miljön och förhindra sådana byggnadsprojekt som inte står i harmoni med omgivningen. Enligt uppgift har fastställandet av planen dock uppskjutits av ekonomiska skäl. Och nu står huset där, vare sig man vill det eller inte. Som tröst kan vi konstatera att ögat vänjer sig fort och att denna kvasihistoriska byggnad ändå gör sig bättre i Fästningen än någon hypermodern glasläda. Vi har dock fått en förvarning; Viborg kommer att förändras. Gamla förfallna hus rivs och nya uppförs. Det är en del av utvecklingen som vi inte kan hindra och vi kan bara hoppas att det sker med omdöme utan större stilbrott.

Emer Silius

Min farfar och Diesen Wood Company

Magnus Diesen

Dieisen Wood Company Ltd. grundades 1907 i Oslo av min farfar, den norska affärsmanen, sedermera konsult Chr. D. Diesen, i släkten kallad Bestefar. Han föddes i Hamar 1874 och dog i Helsingfors 1957. Bolaget ombildades till aktiebolag 1908. Samtidigt överflyttades verksamheten i sin helhet till Viborg med Chr. D. Diesen som verkställande direktör och styrelseordförande. Övriga styrelsemedlemmar var skeppsredare Erling Lund, Oslo, konsul Niels A. Stang, Oslo, bankdirektör Birger Wegelius, Viborg och vicehäradshövding Fritz Wiik, Viborg. Bolaget finansierades med norska pengar.

Familjen flyttar till Viborg

År 1908 flyttade familjen Diesen med fem barn till Finland. Egendomen Rääsiä omkring 13 km från Viborg inköptes. Rääsiä omfattade cirka 1000 ha, 20 hästar, ladugård för 100 kor samt höns- och kalkongård. Rääsiä blev familjens hem fram till 1929. Därtill hyrdes 1917 en bekväm bostad i huset Eden vid Vasagatan 13 i Viborg med tanke på barnens skolgång och den besvärliga resan mellan Rääsiä och Viborg. Grannar i huset var bla. familjerna Thesleff, Hackman, Alfthan m.fl.

Bolagets målsättning var att idka trävaruhandel. Den första konkreta åtgärden var att till en början hyra och några år senare köpa en tvåramig såg av godsägare Viktor Thesleff i Juustila nära Saima kanal. Produktionen var 35 000 m³ och gav god avkastning. Några år senare byggdes ett nytt hyvleri i Hiekka, där bolagets kontor var beläget. År 1912 flyttade kontoret till Katrinegatan, senare Slottsgatan 6 i Viborg.

Disponent för sågen i Juustila var norrmannen Karl Bruun som tidigare inflyttat till Finland. År 1911 flyttade Bestefars arbetskamrat Einar Ramm-Schmidt till Finland och förblev en trogen medarbetare på en ansvarsfull post i en lång följd av år.

Juustila såg brann ner 1914. Brandskadorna täcktes av brandförsäkringen. Stagnationsförlusterna ersattes genom en hos Commercial Union Assurance Co i London tecknad avbrottsförsäkring, den första eller en av de första i sitt slag i Finland.

Sågen i Juustila hade haft svårigheter att skaffa tillräcklig mängd sågstock av god kvalitet inom rimliga transportavstånd. Tex. vid de årliga kronoskogsauktionerna stod kampen hård om virket och bla. den gutzeitiska chefen Gullichsen lät vid flera tillfällen sin vrede gå ut över den nykomna konkurrenten och landsmannen Chr. D. Diesen.

Strapatser i karelska vildmarker

För skapa bättre förutsättningar för bolagets framtid fattade Bestefar med styrelsen år 1914 det djärva beslutet att flytta verksamheten till Pitkäranta vid Ladogas norra strand. Beslutet påverkades av möjligheterna att exploatera skog i Karelen. Området hade enorma outnyttjade tallskogar också på den ryska sidan av gränsen med utmärkta flottningsleder till Ladoga. Bestefar hade genom upprepade resor med tåg och bil eller häst och släde inhämtat personlig kännedom om östra Finland och besökt Joensuu, Sordavala, Ilomants, Suojärvi, Läske-lä, Impilahti, Pitkäranta och Salmi. Vägarna var eländiga och att bilen – en 34 hästars Opel av årsmodell 1914 – klarade strapatsena var ett under. Byte och lapning av däck förekom ideligen. En gång, i en brant utförsläcka, brast bakaxeln och bilen roll-

lade i diket. Att bil alls användes berodde bl.a. på att det inte fanns någon järnvägsförbindelse mellan Sordavala och Pitkäranta. En annan intressant resa företogs Bestefar med häst och släde till Suojärvi och Tulemajärvi på den ryska sida av gränsen. På Google kan man i dag se bilder av Tulemajärvi och dess fantastiskt vackra stränder. Det är lätt att förstå att det gjorde intryck på Bestefar. De fina täta skogarna, själva Tulemajärvi och den vackra chefsbostaden Tulemahovi – bebodd av bruksdisponenten Lundgren – efterlämnade djupa intryck. Djupast inristade sig i sinnet dock Pitkäranta med sin säregna natur och underbara utsikt över Ladoga.

Som ett konkret minne från dessa resor har jag fortfarande hemma på vinden i Grankulla Bestefars enorma vargskinnspäls som han bar då han reste med häst och släde. Pälsen utnyttjas alltid av julgubben och är efter år väcker den starkt intryck och stor förundran hos den fjärde generationen efter Bestefar.

Verksamheten förläggas till Pitkäranta

De första konkreta åtgärderna år 1914 var att nedlägga verksamheten i Juustila och att inköpa Ladoga Trävaru Ab. Detta bolag hade byggt Kotkanieniemi såg på ön Lunkula nära Salmi och nära Tulemajökis utlopp i Ladoga. Sågen hade en årskapacitet på cirka 15 000 m³ och var perfekt belägen med tanke på Diesen Wood Companys expansionsplaner.

Följande steg var köpet av Gromoff & Kump:s hela rörelse i Finland. Den var koncentrerad till öarna Nurmisaari och Pusunsaari i omedelbar närhet av Pitkäranta, cirka 40 km norr om Salmi och 80 km söder om Sordavala. Med köpet följde bl.a. en tvåramig såg på Nurmisaari, fastigheter, byggnader, fartyg och kuriöst nog 28 samovarer. Gromoff & Kump var ett anrikt och mycket ansett handelshus.

Nästa inköp omfattade de nedlagda järn- och koppargruvorna på fastlandet i Pitkäranta jämte en linbaneanläggning från gruvorna till masugnen i Ristioja. I köpet ingick också det stora mekaniska anrikningsverket, verkstäder, bostäder samt skogsfastigheter. Det totala priset uppgick till en miljon rubel. Säljare var dels den kejsarliga ryska banken och dels adelsmannen, sockerfabrikören Karl Jaroshiski. I kontraktet, som var daterat den 24 november 1916, anges som köpare bolaget Pitkäranta Oy som något tidigare grundats och ägdes helt av Diesen Wood Company Ab. Verkställande direktör för Pitkäranta Oy var Chr. D. Diesen.

Genom dessa transaktioner kom Diesen Wood Company och dess dotterbolag Pitkäranta Oy i besittning av cirka 32 000 ha skog, flera forsar och ett mindre sågverk i Litsma, allt beläget på den finska sidan av gränsen öster om Ladoga. Med tanke på virkesanskaffningens betydelse inköptes Tulemajärvi järnbruk jämte skogar på den ryska sidan om gränsen. Tulemajärvi låg nära Salmi och hade förbindelse med Ladoga genom Tulemajoki. Vidare avtalades med ryska staten om koncession för byggandet av en smalspårig järnväg mellan Onega och Ladoga.

Ovanstående åtgärder vidtoges för att försvåra uppkomsten av konkurrerande skogsindustri och för att säkerställa tillgången till fördelaktig råvara. Enligt strategin skulle de stora outnyttjade skogarna i Karelen på den ryska sidan om gränsen bli tillgängliga på mycket fördelaktiga villkor. Tyvärr förändrades och försämrades läget genom att Finland 1917 fick en fast gräns mot Ryssland. Bl.a. förlo-

Uno Ullbergs målning av fabrikskomplexet på Nurmisaari sett från Pitkäranta 1921.

Konsul Chr. D. Diesen.

rade man stora områden av uppköpt skog på den ryska sidan av gränsen utan kompensation. Negativt var även att båttrafiken från Ladoga via Neva till Finska viken stryptes. Det medförde ökade transportkostnader från Pitkäranta.

Trots ändrade förhållanden verkställdes överflyttningen från Viborg och Juustila till Pitkäranta. Det är lätt att föreställa sig hur händelseutvecklingen 1917 försvårade beslutet och att tvivlet tidvis måste ha känts starkt och ansvaret ännu tyngre att bära.

Revolution och inbördeskrig

Revolutionen i Ryssland och Finlands självständighet 1917 medförde ett spännande skede i familjen Diesens liv. Viborg var i början av 1918 i de Rödas händer. Staden hade dessutom ett stort antal ryska soldater, mer eller mindre organiserade och disciplinerade. En färgstark och dramatisk beskrivning av situationen i Viborg finns bl.a. i boken "Paperisydän" om Gösta Serlachius som befann sig i staden i januari 1918. Bestefar gömde i det oroliga och farliga Viborg tolv vita i sitt hem: M. Kekki, Birger Wegelius, Fritz Wiik, A. Wegelius, Holger Selin, Jarl Nybergh, Waldemar Norrback, E.M. Laakso, S. Söderberg, Taavi Turtiainen, Einar Selin och Axel Lindrooth. Som tack för detta skänktes de Bestefar en silverpokal med den ingraverade texten "Till minne för visad hjälpsamhet under upprorstiden 1918". Enligt Bestefars önskan, ingraverad i pokalen med texten "Må denna minnesgåva med vår välgångsönskan följa släkten från led till led" finns pokalen nu hos den äldsta sonsonen till Bestefar.

Verksamheten i Pitkäranta tar form

De första åtgärderna i Pitkäranta

"Till minne för visad hjälpsamhet under upprorstiden 1918".

var att sätta igång masugnen i Ristioja och anrikningsverket. Täckjärn tillverkades under åren 1918–1921. På grund av malmens kvalitet och struktur var lönsamheten dålig och tillverkningen nedlades 1921.

Enligt planerna för Pitkäranta planerades och byggdes följande anläggningar 1918–1922 på ön Nurmisaari:

- Såg med 6 ramar, kapacitet 120 000 m³/år.
- Ängtork enligt Bolinders princip för den största delen av trävaruproduktionen.
- Cellulosafabrik för tillverkning 20 000 ton/år blekt eller halvblekt sulfatcellulosa.
- Elektrokemisk fabrik för framställning av blekvätska.
- Elektricitetsverk med ångturbin av Walmsleys fabrik och högspänningsledning till de i Uuksu och Juka uppställda vattenkraftturbinerna på cirka 2,5 MW.
- Stora, täckta lagerutrymmen.
- Bostäder för tjänstemän och arbetare.

Dessutom beslöt man bygga en utskleppningshamn jämte lagerbyggnader i Björkö mellan Viborg och Leningrad.

I planeringen och genomförandet av ovanstående enorma projekt deltog bla. följande nyckelpersoner: Ingenjör Olaf Glöersen, forstmästare Wm. Johansson, Richard Bergström, Simon Nape, A. Oreschnikoff (Oivala), Gregorius Lisitzin och Frank Ford (elektrokemiska fabriken).

Utgångspunkten i all planering var att utnyttja teknikens sista landvinningar. Uppförandet av fabriksbyggnaderna anförtröddes Skånska Cementgjuteriet Ab under ledning av ingenjör Eric Widholm. Som ar-

kitekt för fabrikena och bostadsplaneringen anlätades Uno Ullberg från Viborg medan professor Otto I. Meurman stod för stadsplaneringen. Detta inverkar positivt på samhällsbilden. Fabriksmärket DW ritades av Uno Ullberg.

Fram till 1920 var det allmänt att lufttorka sågade trävaror. Beroende på årstiden kunde det här ta åtskilliga veckor. Metoden att ängtorka trävaror var relativt okänd. För Pitkäranta valdes ändå ett av Bolinder i Sverige utarbetat system för ängtorkning. Det erbjöd uppenbara fördelar genom att torkningstiden förkortades till fem dagar och minskade behovet av att binda kapital i trävarulagret.

Trävarorna transporterades med präm, antingen till Lahdenpohja och därifrån vidare med järnväg till Viborg, eller till den hamn som bolaget iordningställt i Björkö där omlastning till större fartyg ägde rum. Den ursprungliga tanken att utnyttja Nevan visade sig ändå vara svår. Bestefar skriver i maj 1924 följande: "Sistlidna sommar erhöles tillstånd till transitotrafik med finska fartyg genom Nevan, men på grund av karantänstrakasserier samt rigorösa avgifter i Ryssland blev fördelen därav ej så stor som den annars bort bli. Underhandlingar om lättnader för denna trafik hava en längre tid pågått mellan de finska och ryska regeringarna och det är hopp om, att dessa skola leda till önskvärt resultat". Då man läser detta inser man hur litet vissa saker har ändrats på 90 år.

För cellulosafabriken valdes sulfatmetoden eftersom den i motsats till sulfittmetoden var lämpad för användning av inte enbart gran utan även tall och talfällis från sågarna. På inrådan av ingenjör Olaf Glöersen, som tidigare arbetat på Ensos sulfatfabrik i Kotka, kompletterades cellulosafabriken med ett blekeri för att möjliggöra framställning av blekt och halvblekt sulfatcellulosa – den gången en världsnöhet. Blekvätskan tillverkades enligt Warner Chemicals Co:s system i den anläggning som uppförts under ledning av den amerikanska ingenjören Frank Ford. Anläggningen togs i drift 1921 och torde vara den första eller en av de första i Finland.

Den tillverkade cellulosa – i blekt, halvblekt eller lättblekt utförande – rönt stort intresse både i Europa, USA och Japan. Den dåtida främsta specialisten på cellulosaområdet, professor Paul Klemm, gav ett mycket positivt utlåtande om den blekta cellulosaens karaktär och användningsområde. Biprodukter som terpentiner, harts m.m. togs till vara.

Dans på Runda Tornet – sista gången?

Då verksamheten var i gång i full utsträckning i mitten av 1920-talet hade bolaget över 3 000 anställda och hörde till Finlands 20 största bolag.

Kursförluster och världskris

Diesen Wood Company's finansiering hade skett främst med norska kronor, konverterade till finska mark. Då den finska marken i början av Finlands självständighetstid visade svaghetstecken, önskade Bestefar återbetala den norska kronskulden för att undvika kursförluster. KOP med J. K. Paasikivi vidhöll emellertid som sin åsikt, att den finska marken skulle förbli stark i förhållande till den norska kronan. Så skedde dock inte och de slutliga kursförlusterna blev stora. Världskrisen 1929 förvärrade situationen ytterligare. År 1931 övertog KOP hela aktiestocken, vilket främst gick ut över huvudaktieägaren Chr. D. Diesen, och han såg sig tvungen att lämna bolaget och Pitkäranta 1931.

Bestefar Chr. D. Diesen 1931-1957

Bestefar flyttade 57 år gammal till Helsingfors och bosatte sig på Bulevarden 1. Han blev utsedd till generalagent för det engelska försäkringsbolaget Commercial Union Assurance Company i Finland, samma bolag som givit avbrottsförsäkringen för Juustila såg år 1914. Det är anmärkningsvärt att försäkringsbolaget då måste ha betalat en ansevärd summa för Juustila såg på grund av branden. Trots det hade bolaget ett så stort förtroende till Bestefar och hans sätt att sköta sina affärer att han fick agenturen. Chr. D. Diesen innehade agenturen fram till 1954 då han fyllde 80 år. Agenturen övergick till bolaget Otso, som efter flera turer, bl.a. via Teollisuusvakuutus, Sampo, Skade-Sampo m.m. slutligen blev försäkringsbolaget If.

En sonsons tankar om bolagen och Bestefar

Bestefar var en "self-made man", utan akademisk utbildning eller familjeförmögenhet. Köpet av Juustila såg samt gården Rääsiä vid 34 års ålder betyder att han redan i Norge varit en framgångsrik affärsman i sågvarubranschen.

Strategin för Pitkäranta-projektet var väl genomtänkt. Grundpelarna var tanken att utnyttja Norra Karelens tallskogar för sågade trävaror och sulfatcellulosa och stora försor för kraftgenerering samt att genom stora köp av skog och mark förhindra uppkomsten av konkurrerande bolag. Dessa grundsatser är riktiga än idag. "Oturen" med Finlands självständighet kunde inte förutspås.

Den valda strategin genomfördes på ett tekniskt och kommersiellt framgångsrikt sätt. Teknikens nyaste landvinningar utnyttjades djärvt men framgångsrikt eftersom bolaget klarade sig i nästan tio år efter att produktionen startades. En bidragande och avgörande faktor var att Bestefar måtte ha haft förmågan att hitta goda och skickliga medarbetare som trivdes med att arbeta för och med honom. Efteråt kan man säga att det kanske största misstaget var finansieringen i utländsk valuta.

Bestefar måtte ha varit otroligt energisk. Att flytta från Norge till Viborg, att på 1910-talet resa med häst och släde i Norra Karelens öde och dels okända vildmarker för att bekanta sig med trakten, att hitta en lämplig plats för fabriken, att planera, bygga och finansiera ett nytt, dåtida enormt greenfield fabrikskombinat, kräver visioner och stora andliga resurser. Det är med stor respekt och högaktning jag ser jag tillbaka på Bestefars liv och livsgärning.

En av Viborgs-centrets mest populära tillställningar har sedan år 2005 varit dansen på Runda Tornet. Den har inte varit någon vanlig dans-tillställning, utan en förflyttning till 1930-talet och samtidigt en kulinarisk upplevelse. Maten har transporterats från Finland och tillverkats av

hembygdsrådet Aira Viitaniemi, tidigare tillsammans med sin avlidne make Jaakko Viitaniemi.

I fjol ordnades tillställningen den 5 oktober. Två bussar behövdes för att till Viborg frakta festfolket, arrangörerna, konstnärerna – och maten. Hela Runda Tornet var igen finskt,

de enda undantagen var kökspersonalen, servitörerna, damen i kapprummet och portieren vid ytterdörren. Aira Viitaniemi presenterade de traditionella maträtterna en åt gången. Man hade också möjlighet att ta med sig hem recept för personliga experiment. Och gott var det!

Som kvällens konferencier verkade Seppo Soittila som skapade en munter stämning med sitt outsinliga lager av vitsar. Även de som hade varit med många gånger tyckte att vitsarna var helt nya och aldrig hörda tidigare. Emellanåt visade han också sin sångkonst och ackompanjerade sig med sitt dyrbara dragspel, tillverkat i Viborg redan år 1937. Kvällens verkliga sångstjärna var dock operasångaren Henrik Lamberg vars "Åänisen aallot" alltid har lockat fram de mest rungande ovationerna. Recitationskonstnären Liisa Lamberg uppförde dikter och violinkonstnären Mervi Myllyoja spelade på sitt virtuosa sätt melodier som ligger karelarna nära hjärtat.

Den utmärkta middagen och det högklassiska programmet tog sin del

av festtiden och endast ett par timmar blev över för allmän dans. Men också dansmusiken sköttes av verkliga experter. Karelia-orkesterns blåsarseptett hade åter rest till Viborg och det var både fart och stämning på Runda Tornets stadiga golvplankor.

Då "Karelarnas sång" vid midnattstiden avslutade tillställningen visste man inte om denna fest hade varit den sista i sitt slag. Viborgs-centrets framtid ser dystert ut och åtminstone tills vidare har dess alla funktioner nedlagts. Karelska förbundets ordförande Marjo Matikainen-Kallström, som tillsammans med verksamhetsledaren Satu Hallenberg fanns bland publiken, undrade om inte förbundet i framtiden kunde åta sig att ordna festen. Detta är dock en helt ny tanke och behöver en grundlig planering för att kunna verkställas. Vi skall hoppas att dansen på Runda Tornet kan överleva i någon form. I dagens allvarliga klimat är det ont om fina traditioner som förenar karelarna. Den här har varit en sådan.

Emer Silius

Runebergskören gästade Viborg

Peter Floman

Runebergskören från Borgå var i februari i fjol inbjuden till Viborg för att medverka i en månatligen arrangerad konsertserie. Inbjudan kom från musikinstitutet i Viborg. Denna gång stod körsång på programmet, tidigare under läsåret hade institutet haft både instrumentala ensembler och solister samt såväl klassiska som mera populärmusikaliska grupper och solister på arenan.

Runebergskören uppträdde första gången i Viborg i december 2007, varför staden var bekant för många av sångarna och kören för invånarna i Viborg, zjiteli Vyborga. Likaså konsertplatsen var bekant: Petri Pauli kyrka, där fordomsdags den svensk-tyska församlingen verkade. Även upplägget för konserten var bekant: Runebergskören och den lokala Viborgs Akademiska Kör (Vyborgskij Akademitjeskij Khor) framförde varsin avdelning varefter kören till sammans sjöng några klassiska verk. Det var en ära för kören från Borgå att få en inbjudan till detta evenemang; man fick en klar indikation på att det första körbesöket, som hade initierats av Runebergskören själv, nu bar frukt genom Viborgskörens önskan om samarbete.

Musiklivet i dagens Viborg är i många avseenden i händerna på det lokala musikinstitutet och den akademiska kören. Man anordnar utöver konsertserier även festivaler av olika slag. Bland annat en rock- och en operafestival har arrangerats med slottet som spelplats där i första hand slottets innergård har fungerat som scen- och läktarutrymme. I maj anordnas en musikfestival där körer och ensembler från när och fjärran deltar. På den festivalen har Wiipurin Lauuveikot (ursprungligen Wiborgs Sångarbröder) uppträtt ett antal gånger. Under vårvintern 2013 fick Runebergskören ett flertal påstötter om att komma till festivalen, men körens övriga aktiviteter gjorde ett andra besök i kringelstaden omöjligt under samma år.

Sångartruppen från Borgå anlände med Allegrotåget redan på kvällen den 15 november till Viborg med sin dirigent Teppo Salakka, onekligen rätt man på rätt plats! På grund

PF överräcker gåva till lokala dirigenten, tolk Michail Kostolomov.

Teppo Salakka vid Salakkalahti.

av den korta resan från gränsen till Viborg kunde tullformaliteter inte avverkas bekvämt på tåget, utan rulljansen sköttes på järnvägsstationen under former som påminde om icke alltför avlägsna historiska tider. Tulltjänstemännen blidkades dock med stämsång på den viborgska sidan om tullskranket, i den stora väntsalen, vars akustik var katedralliknande med långt och präktigt eko. Med tullpersonalens applåder ljudande i öronen tassade koristerna i den sena vinterkvällen längs den snötäckta Leningradskij prospekt (Karjalagatan) till hotell Vyborg, f.d. Knut Posse.

Lördagen den 16 februari ljusnade morgonen med ett lätt snöfall. En stor del av sångarbröderna var intresserade av en guidad promenad under ledning av viborgsättade kringelbrodern och artikelförfattaren P.F. Vi fick tillfälle att bese gamla staden och slottet inklusive klättring upp i tornet för att därefter återvända till hotellet för lunch. Sedan tog die Hauptsache, körsången, vid.

I Petri Pauli kyrka övades i några timmar körvis och tillsammans med

Akademiska kören, varefter konserten kunde börja. Auditoriet var så gott som fyllt av en publik med tonvikt på äldre årgångar, men även barnfamiljer förekom i publiken. Bland människorna i vimlet kunde iakttas personer som är bekanta för WN:s läsekrets: Helga Abakshina på första raden och Michail Kostolomov längre bak i kyrkan.

Repertoaren som kören framförde representerade i viss mån de egna kulturerna, men båda kören framförde även verk som hör till världsmusikens klassiker. Runebergskören presenterade under ledning av Teppo Salakka *Morgonvisa* (Morgonen ljusnar...), *Hän kulkevi kuin yli kukkien* (Eino Leino–Madetoja), *Sjöfararen vid milan* (Fröding–Palmgren), *Sydämeni laulu* (Kivi–Sibelius), *Uti vär Hage* (arr. H. Alfvén), *Klinga nu med klarinetter* (Bellman), samt *Oh, Freedom* (Negro spiritual). Avslutningsvis framfördes borgåtonsättaren Gabriel Linséns *Wanderers Nachtlied* till ord av Goethe.

Viborgskören sjöng under ledning av Ljudmila Kusjina bl.a. *Liturgiγια No 2* (ett ryskt verk av Michail Ippo-

litov-Ivanov), därtill *Jesus bleibet Meine Freude* (Bach), *Sanctus* (Mozart), *Lågorna är många* (Frostenson–Videstrand, sjöngs på svenska!), och slutligen *Muisto* (av H. Borelius, på finska!).

Tillsammans framförde kören av avslutning en avdelning bestående av fem verk, varvid de båda dirigenterna alternerade framför den närapå 70-hövdade blandade kör som plötsligt bildats: *Ave Verum Corpus* av Mozart, *Bogoroditse Devo* ur Rachmaninovs *Vespersvit*, *Finlandiahymnen* (på finska), *How Great Thou Art* (O Store Gud), svensk folksmelodi till ord av Carl Boberg (framfördes på engelska) och sist men inte minst *Gloria in excelsis Deo* av Antonio Vivaldi. En bred palett av körmusik för den tacksamma publiken att avsmaka.

Publiken i den närapå fullsatta kyrkan var entusiastiskt med på noterna med ivriga applåder mellan körens framföranden. Efter konserten följde intervjuer av dirigenterna inför den lokala tevekanalens kameror.

Konsertdagen avslutades med en välförtjänt sångarsitt för bägge kören på Runda Tornet där sångarna fortsatte skalla både i stämmor och unisont. Kommunikationsmedlet var musiken; ett litet fåtal av de ryska koristerna kunde förstå och tala engelska, medan borgåbornas kunskaper i ryska visade sig vara rudimentära. Tolken och den lokale viborgskännaren Mikhail "Mikko" Kostolomov hade minsann ett drygt kvällspass under den festen! Kostolomov visade sig vara en förmånlig bärare av de gamla viborgska fyrspråkiga traditionerna såtillvida, att han kunde konversera med Runebergskörens skänskättade tenor, historikern Fredrik Johansson, på svenska och engelska, och med körens franske tenor Pascal Marie på franska!

En nöjd skara Runebergskorister återvände på söndagen med Allegrotåget till Finland. Det har skapats en kontakt till Viborgs stad som förhoppningsvis leder till fortsatt musikaliskt utbyte mellan Borgå och den gamla staden, vars gymnasium i tiderna flyttades hit. Anknypningen till Viborg förmedlas nu i Borgå både genom personer med rötter i gamla Wiborg och genom Runebergskörens konsertfarenheter.

Ur en viborgsflickas dagbok sommaren 1913

Carl Fredrik Sandelin

För hundra år sedan skrev min mor, Marianne Hackman (1900–1967) dagbok i form av brev till kusinen Anita (Nita) Brunou och klasskamraten i Fruntimmersskolan Daisy Carlsson. Marianne, som allmänt kallades Maruli men i breven kallar sig Maa, var dotter till kommerserådet Fred Hackman (1874–1925) och Karin Poppus (1876–1964). Själva dagboken var ett tjockt häfte med mjuk, mörkbrun pärm, och i den berättade hon om sommarens händelser på familjens villa Kiviranta. Villan låg vid Suomenvedenpohjas östra strand mitt emot Monrepos.

Det första dagboks brevet är skrivet den 3 juni 1913 till Kära Nita, som bodde tillsammans med sina föräldrar (Freds syster Heddy och hovrättsrådet Wilhelm Brunou) och syskonen Kaja och Harald i en villa vid stranden till det hackmanska stamgodset Herttua. Fyra dagar senare skrev hon det första brevet till Kära Daisy. Marianne var tolv år när dagboks bren inleddes. Den 30 juli fyllde hon tretton år. Dagboken avslutades den 15 augusti, dagen innan familjen lämnade Kiviranta för att resa till Sorsakoski, där de besökte Freds syster Anna, gift med Georg Favre, disponent för Hackman & Co:s metallfabrik där.

I nästan varje brev (inalles 64) beskrevs vädret i korthet. Från kyliga, stormiga och regniga dagar, då hon (vi) inte kunde simma eller spela tennis, till varma och gudomliga dagar. Tennisspelet var mycket viktigt. Tennisplan fanns på Kiviranta samt på Herttua och Avuses, där Freds yngre bror Henry med maka Mary (f. Stünkel) och barnen Tessie och Herrick firade sommar. Och vid landsvägen närmare staden låg Huusniemis planer. Freds intresse för sporten föddes under hans studieår i England och han blev den organiserade tennissportens pionjär i Finland. Redan år 1898 grundade han Wiborgs Lawntennisklubb och på hans försorg byggdes år 1911 en tennishall i Viborg, ritad av arkitekten Uno Ullberg.

Maa spelade tennis med bröderna Johnny och Gulle (Gustaf Wilhelm), med sin pappa och med kusinerna Tessie och Herrick när de kom på cykel eller vandrande från Avuses.

I många av breven nämndes även vad "vi lekte" under sommardagarna – däribland gränssboll, stoftjippa, Käppen Kalle (Maa blev aldrig Käppen Kalle), botscha (boccia) och kasta kägla. Med lekarna Kurragömma eller Människoskygga tyckte de äldre syskonen om att skrämja yngste brodern Puppe (Wilfred), då endast fyra år, och hans sköterska Maja. Till nöjena hörde att läsa högt, eller för sig själv, vitsar ur Brokiga Blad eller Illustration. I dagboks breven nämns även besöken av äldre släktingar och av föräldrarnas vänner, framförallt faderns tennisvänner med fruar i samband med tennistävlingar på Huusniemis planer.

Att meta var också roligt även om fångsterna inte alltid var stora. Skolan kunde inte helt glömmas under sommaren. I anslutning till undervisningen i botanik hörde det till alla i klasserna II-IV att examinera och pressa sammanlagt 150 växter.

Dagboks breven är en sida långa. Här följer ett antal axplock ur dem.

Den 6 juni skriver Maa till Nita att hennes piano har kommit från staden. "Efter middagen lekte jag med Gulle "Människoskygga". Vi hittade ett fint gömställe i vedlidret... Efter

Villa Kivirantas stora veranda: Marianne i vit klänning. Fr. höger: Pappa Fred Hackman, mormor Helen Poppus (f. Frankenheuser), äldsta brodern Johnny, brodern Gustaf Wilhelm (Gulle), mamma Karin Hackman, yngsta brodern Wilfred (Puppe). Sandgången ledde till båtbyggnan.

kvällsvarden läste jag några kapitel ur "Gösta Berlings saga". Sedan spelade jag igenom de nättaste styckena."

Den 7 juni till Daisy: "Idag kom mina klänningar från Emma Bette Bud. De passade alldeles. Efter middagen tog jag tre växter med Johnny och lade dem i press... Idag är det Opappas och Omammas bröllopsdag och vi voro där på eftermiddagen." (Maas farföräldrar kommerserådet Wilhelm Hackman och Alice f. Thompson firade sin 46 bröllopsdag på Herttua.)

Den 11 juni till Nita: "Fransyskan (mademoiselle de la Droitiere) kom. Hon är mörklätt, kort, har mycket långa ögonhår och ser mycket nätt ut. Hon pratar så fort att man icke kan förstå henne. Hon ritar mycket bra kvinnohuvud. Jag visade åt henne tennisplanen. På eftermiddagen medtade vi."

I senare brev framkom att "fröken" guvernanten, även spelade piano och sjöng. Hennes förnamn nämndes inte. Maas undervisning i franska hade börjat. Hon läste Victor Hugo och dikter av franska författare. Den 18 juni var Gösta Berlings saga slutläst.

Den 20 juni till Nita: "Efter kaffet kom Ome hem från badorten

Kissingen. Hon hämtade åt mig en liten porslinshund, en tärning som man kan trissa, en liten korg, en ask och ett mycket litet ägg. Inne i ägget fanns en docka."

Ome var Maas mormor Helen Poppus (1851–1917), dotter till läkaren Alexander Frankenhaeuser och Elise Öhman. Hon var född i Sitka, Alaska, där fadern tjänstgjorde som läkare. År 1873 gifte hon sig med majoren vid Perejaslavska dragonregementet Gustaf Gabriel Poppus, som avled tre år senare i tyfus i Kaukasus. Deras dotter Karin föddes kort efter hans död varefter mor och dotter bodde i Viborg. Sommartid bodde Ome i lilla villan på Kiviranta.

Den 25 juni till Nita: "Efter kaffet ville jag gå att ro, men då måste jag förstås gå i vanna. Efter vannan flottade mamma in mitt hår, det var odrägligt att sitta inne. I morgon måste mitt hår tvättas så att jag inte kan simma. Fröken var också i vannan och hon solade rysligt. Hon var där i 2 timmar, men hon tvättade också håret. Klockan är mycket. Godnatt. Maa."

Den 27 juni till Daisy: "På förmiddagen pressade jag växter. Nu har jag 23. Efter kaffet räfsade vi hö. På kvällen kom Opappa från Paris. Vi rodde till stora farleden och vinkade åt dem.

Motorbåten var alldeles full."

Den 29 juni till Daisy: "Efter ett besök på Herttua spelade vi (efter kl. 8) kort. Fröken spelade också alla möjliga danser. Kl 1/2 12 gingo vi att sova. Då vi klädde av oss på kvällen började fröken att prata som när engelsmän tala franska. Jag vred mig av skratt."

Den 5 juli till Daisy: "Idag är det Opappas födelsedag (Wilhelm Hackman fyllde 71 år). Kl 1/2 5 foro vi dit (Herttua). Där var 75 personer. Vi hade rysligt roligt till middagen. Vi fingo först buljong, sedan lax, sedan en mellanrätt och sedan skinka. Till sist fingo vi a la glace. Efter middagen gingo vi till Bellevue (en höjd på Herttua med utkikstorn från vilket man då såg ända till Trängsund). Sedan drack vi kaffe och äto frukter. Kl 10 foro vi hem. Hemma äto vi ännu kvällsvard."

Den 13 juli till Nita: "På förmiddagen foro vi till Kanalen. Efter kvällsvarden följde vi några gäster till stationen. Jag var där för första gången. Den är mycket fin. Damrummet är mycket stiligt". (Eliel Saarins och Herman Gesellius nya järnvägsstation i Viborg stod färdig tidigare samma år.)

Den 14 juli till Nita: "Efter kaffet läste jag och skrev franska. Jag skrev två sidor utan ett enda fel... Efter kvällsvarden gingo fröken, Gulle och jag upp på mitt rum och där pratade vi dumheter. Fröken ville pussa Gulle, men det lyckades inte."

Den 20 juli till Nita: "På förmiddagen sysslade jag med mina fotografier. Jag tog två fina bilder. Sedan läste jag "Skärgårdsflirt". Efter kaffet läste jag hela tiden. Jag läste "Sayonara". Efter middagen hörde jag på när Johnny lärde sig franska. Till kvällsvarden fingo vi kräftor. Jag åt 20."

Den 26 juli till Nita: "Idag läste jag som vanligt franska. Då jag skrev hade jag bara ett fel. Kl. 12 gingo fröken och jag att simma. Det blåste mycket starkt. Vågorna gingo över huvudet på oss. Sedan började jag läsa "Greven av Montecristo". Tusen hälsningar."

Den 27 juli till Nita: "Efter middagen kom Tessie och Herrick hit. Vi hade Olympiska spel. Vi hoppade tresteg med och utan fart och längdhopp med och utan fart. Sedan sprungo vi i kapp. Jag vann."

Den 30 juli till Daisy: "Idag är det min födelsedag. Jag har fått ett skrivbord, ett lexikon, fyra böcker och många andra saker. Jag har också fått mycket snask. På eftermiddagen kom gäster. Jag fick tusen saker."

Den 1 augusti till Nita: "Efter simningen läste jag "Tom Sawyer". Den är mycket rolig. Efter middagen vältrade Johnny och jag tennisplanen. Sedan tog jag fem växter... Till kvällsvarden fingo vi kräftor."

Den 3 augusti till Daisy: "Idag behöver jag icke skriva franska emedan det är söndag... På kvällen sågo vi på en strålkastare som var på Monrepos."

Var det kanske tradition på Monrepos att fira sommaren med en illuminering? 110 år hade gått sedan baron L.H. Nicolay med familj sommaren 1803 bosatte sig i det färdigblivna nya karaktärs-huset.

Den 11 augusti till Daisy: "På förmiddagen läste jag en fransk bok som he-

ter "Sans famille" (författare Henri Malot). Det går ganska långsamt att läsa då jag måste slå upp många ord i lexikonet. Jag läste 42 sidor."

Den 13 augusti till Nita: "Fortsatte på förmiddagen med "Sans famille". Den är mycket rolig. Sedan kommo Herrick och Tessie och deras nya engelska fröken hit. Hon är mycket nätt. Hon har ett blått och ett grått öga... Efter middagen ville jag göra "Negerkyssar", men köksan var på så dåligt humör att jag inte vågade gå till köket. Jag har ännu att taga åtta växter."

Den 14 augusti till Nita: "Idag regnar det allt emellanåt. På förmiddagen tvättades mitt hår. Sedan drucko Gulle, Puppe, Maja och jag choklad i lekstugan. Sedan stakade vi oss i en roddbåt längs Kivirantas stränder. Då vi kommo till en stor sten gingo vi upp på den. Då vi igen skulle gå i båten föll Gulle i vattnet. Efter kaffet medtade vi. Pappa, Gulle och jag fick tillsammans 16 fiskar. Efter kvällsvarden spelade jag l'Ecarté med fröken mademoiselle."

Den 15 augusti till Nita: "Idag är det skönt. På förmiddagen låg jag litet på sängen för att jag hade huvudvärk. Sedan sydde fröken och jag en klänning åt hennes stora docka. Efter middagen spelade jag kort med Johnny. Sedan gick jag att packa med mamma, emedan vi i morgon fara till Sorsakoski. Efter kaffet lekte vi Tiddledywinks. Vi lekte ända till kvällsvarden. Efter kvällsvarden spelade vi kort. (Vi = fröken, Johnny och Maa). Då jag klädde av mig berättade mademoiselle åt mig en fésaga. Godnatt. Tusen pussar. Maa."

Tre år efter dagboks breven blev mamma för första gången finländsk tennismästarinna i damsingel, sexton år gammal. Hon vann med åren cirka 30 mästerskap – i damsingel, damdubbel bl.a. med Nita och i mixed-dubbel tillsammans med maken Carl Victor Sandelin (min far). Han var också mångfaldig singel- och herrdubbelmästare.

När Karin och Fred Hackman blev mor- och farföräldrar blev de också Omama och Opapa, Omamma och Opappa. Hon kallades också Oma, men blev framför allt Omiskan för barn och barnbarn och – med åren – för många fler i den stora kretsen av släkt och vänner. Jag minns hennes värme och vänlighet från barndomens somrar (från mitten av juli till slutet av augusti) på 1930-talet. Morfar dog 1925.

Omiskan var värdinna i Stora villan på Kiviranta och lilla brodern Gulle med familj bodde i Lilla villan. Vi syskon och kusiner simmade, medtade, hoppade höjd och längd, sprang i kapp och spelade tennis på gårdsplanen (den gamla planen var övervuxen) eller cyklade till Huusniemi för att spela. Vi rodde eller åkte motorbåt på Suomenvedenpohja, besökte Kanalen, Herttua och Linnunniemi där familjen Gunnar Ekström då bodde. Sommaren 1939 blev den sista på Kiviranta för oss alla och senare på hösten 1939 var Omiskan tvungen att lämna även hemmet vid Norra Vallen 11. Anna Favre, som blev änka 1935, och Gulle måste lämna sina bostäder i det stora huset vid Norra Vallen 7.

Tack för alla fina minnen!

Viborgs stift

Sixten Ekstrand

Området kring Ladoga har under årtusenden befunnit sig i spänningsfältet mellan öst och väst. Här har ryska, svenska och finländska arméer utkämpat otaliga bataljer. Här har kulturer och religioner mötts och här har den karelska kulturen och identiteten formats i smältdegeln mellan öst och väst.

År 1293 kom den svenske marsken Tyrgils Knutsson under det härnads-tåg som vi kallar det tredje korståget till Viborg. En fästning, Viborgs slott, uppfördes som hävderna säger "Till Guds ära, rikets beskydd och handelsfarears trygghet." Denna beskrivning antyder den för den här tidsepoken helt oproblematiske sammanblandningen mellan politiska, militära, ekonomiska och religiösa intressen. Alla trådar vävdes samman i en och samma väv så att de inte kunde skiljas från varandra.

I kyrkligt hänseende hörde dock de östra utposterna i det svenska riket till Åbo stift. Hela den östra rikshalvan, något Finland fanns inte på den tiden, utgjorde således ett enda stift med biskopssäte i Åbo. I takt med att befolkningen och därmed också antalet församlingar ökade under medeltiden grundades Viborgs stift år 1554 av Sveriges konung Gustav Vasa.

Stiftet räknade vid denna tid 33 församlingar, av vilka de fem äldsta veterligen hade uppstått under 1200-talet. Tre församlingar torde ha bildats på 1300-talet och 15 stycken på 1400-talet. Den förste biskopen i Viborg var Paul Juusten som för öv-

rigt hade studerat i Wittenberg samtidigt med Finlands reformator, per-näynglingen Mikael Agricola, och där tillägnat sig Martin Luthers kyrkosyn och teologi.

Etableringen av det nya stiftet, Viborgs stift, var dock förenat med en del svårigheter och åren 1564-68 och 1578-1618 styrdes stiftet från Åbo. Men när Viborgs stift ökats med den i Stolbovafreden 1617 vunna delen av Karelen, erhöll det 1618 igen särskilda styresmän. Även Ingermanland lydde 1618-41 under biskopen i Viborg. Under 1600-talet mer än fördubblades antalet församlingar i stiftet, dels genom en lämpligare församlingsindelning och dels genom nya lutherska församlingars upprättande i dåvarande Keksholms län.

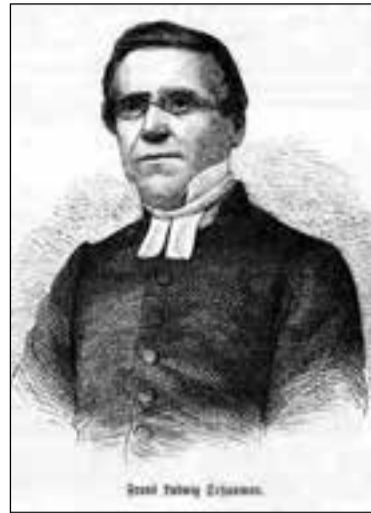
Viborgs stifts öde beseglades i viss mening genom Stora ofreden och de ryska truppernas framfart i den östra rikshalvan. Sedan Viborg 1710 blivit erövrat av Ryssland och domkapitlet blivit upplöst, måste såväl biskop som flertalet av konsistoriales söka trygghet i Stockholm 1713 för den annalkande fienden. Där hölls några sessioner tills kriget avbröt alla förbindelser mellan Sverige och Finland.

Efter fredsslutet omorganiserades stiftet så att domkapitlet och biskopssätet flyttades till Borgå, där det kom att finnas ända fram till år 1923. Efter flytten till Borgå byggdes ett enkelt domkapitelshus i trä på den plats där det nuvarande domkapitelshuset i Borgå står. Denna första byggnad var dock inget gott exempel på att man byggde bättre hus förr eftersom det redan efter 25 år var i så dåligt skick – "snett och lutande och för sitt ändamål odugligt" – att man såg sig tvung-

Viborg domkyrka före kriget. Wikipedia.

en att ersätta det med det nuvarande domkapitelshuset i sten som uppfördes 1758-60. I detta hus verkade så det gamla Viborgs stift som i och med flytten bytt namn till Borgå stift. Men historien om Viborgs stift stannar inte här. År 1923 var det dags för nytt stift i Nyslott så ansågs det att Borgå stift med fördel kunde flyttas till Tammerfors. På så sätt upprättades en nägorlunda geografisk och befolkningsmässig jämvikt mellan stiftet. Så i början av år 1923 gick flyttlasset igen, för det gamla Viborgs stift, nu

Frans Ludvig Schauman i Suomen Kuvalehti, augusti 1877. Nationalmuseets digitala samlingar.

från Borgå till Tammerfors. Det gamla Viborgs stift är således i dag Tammerfors stift. Kvar i Borgå blev kopior på stiftets biskopar under tiden 1721-1923, vilka ännu pryder det svenska Borgå stifts sessionssal. Ett originalporträtt finns kvar, porträttet av den finska kyrkolagstiftningens portalgestalt, biskop Frans Ludvig Schauman. Tammerfors domkapitel tränar ännu i dag hett efter detta porträtt, men vi har hållit fast vid det med näbbar och klor och har också den Schaumanska släktens stöd i den kampen.

Men namnet Viborgs stift upphör inte i Tammerfors. Det skulle ännu en gång väckas till liv och på grund av det stormaktspolitiska läget komma att uppleva en kort och intensiv blomstringsperiod.

Under 1890-talet växte behovet av ett nytt stift i Finland. Före 1897 fanns det i Finland bara tre stift; Åbo ärkestift, Borgå stift och Kuopio stift. I slutet av 1800-talet planerades det för ett fjärde stift och det stiftets biskopssäte skulle bli Viborg. Av politiska orsaker valdes emellertid Nyslott, eftersom Viborg ansågs stå inför ett större förryskningshot än Nyslott. Det nya stiftet inrättades sålunda i Nyslott 1897.

Efter Finlands självständighet 1917 beslöt man dock att flytta biskopssätet till Viborg år 1924, vilket ledde till att stiftets namn blev Viborgs stift. Därifrån flyttades biskopssätet tillbaka, men denna gång till Sankt Michel år 1945 på grund av vinterkrigets och fortsättningskrigets landavträdelser. Detta senare Viborgs stift har dock ingenting med det gamla Viborgs stift att skaffa.

Viborg var som bekant en synnerligen internationell stad där det pratades finska, svenska, ryska och tyska. Det är därför något av en ödets skickelse att det nuvarande svenska stiftet i Borgå får verka i samma utrymmen som det gamla Viborgs stift använde åren 1721-1923. När det svenska Borgå stifts domkapitel samlas håller det gamla Viborgs stifts biskopar ett vakande öga över våra förhandlingar. Det känns tryggt att förvalta det arvet och jag tror att de i sin himmel gläds över att det svenska språket, som också de förvaltade, allt fortsättningsvis är ett levande, kyrkligt språk i vårt land.

Sixten Ekstrand är direktör för Kyrkans central för det kyrkliga arbetet

Viipuri mon amour

Sommaren och hösten 2013 hade Svarit speciellt soliga och varma. Så var det också den 19 september då Östsvenska Kvinnoförbundet företog sin årliga höstutfärd. Denna gång var målet Lahtis, med besök i Lahden Historiallinen Museo. Vi var 16 pigga damer som besökte utställningen Viipuri mon amour och därefter åt vi en god lunch på Lahden Seurahuone.

Utställningen Wiborg mon amour i Lahtis historiska museum låter oss uppleva Wiborg både visuellt och auditivt då utställningen samtidigt kan både ses och höras med det riktiga urvalet av bilder, musik och utställd konst.

Det första rummet upptas av den dramatiska finska flaggan som halades en sista gång den 20 juni 1944 från Wiborgs slottstorn. I bakgrunden hör vi både finska och ryska melodier och på väggarna återspeglas en bildmosaik av nostalgiska postkort och Eino Partanens fotografier från kriget.

Vi fortsätter till följande sal som föreställer Torkel Knutssons torg där Wiborgs Historiska museum (Museum Wiborgense) låg. Här visas föremål som en gång fanns i museet, mål-

ningar, fajansföremål, arkeologiska fynd och t.o.m. en sällsynt harnesk av ben. De bevarade föremålen från Museum Wiborgense har överflyttats till Lahden Historiallinen Museo. I detta rum ställs även ut några av familjen Weckroots föremål från Historiska museets samlingar och några möbler från familjen Hackmans hem.

I de påföljande salarna kan vi se en del av de tavlor som evakuerats från Konstmuseet – Viborgs Akropolis. Med hjälp av gamla fotografier har man hängt utställningens tavlor i samma ordning som de ursprungligen var upphängda i Viborg. Vi kan också bekanta oss med Viborgs Konstmuseums arkitekts, Uno Ullbergs ritningar.

I följande sal möter oss stämningar från Torkelsparken och Monrepos i form av Victor Svaetichins ritningar över parken och sängen om Monrepos med Annikki Tähti.

På andra våningen finner vi bildkonst från Lahtis konstmuseums och Etelä-Karjalan museos samlingar. Materialet är från Viborgs Musikläroverk: Victor Svaetichins och Väinö Rautios teckningar. I bakgrunden hör vi musik komponerad av Fe-

lix Krohn.

Föremålen på tredje våningen för oss till sovjettiden och dess vardag, till bibliotekens rödhörn och till de nya invånarna. Tiden 1950 – 1980 möter vi i sovjetfilmer och V. Podznikovs fotografier.

En egen avdelning har reserverats för emigranttiden och minnen föremål som överlevt emigrationen. För detta ändamål ordnade Museet en insamling som inbringade rikligt med material från Lahtistrakten.

Vi tyckte alla att utställningen var

intressant och gav en bra helhetsbild av livet i gamla Wiborg och dess stämningar genom olika tider. Ända till den 16 mars 2014 är det möjligt att se utställningen Viipuri mon amour i Lahtis och den är väl värd ett besök.

Annika Helkama-Tötterman

Forskningsdag kring Viborg

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura (VSKS, Viborgs Finska Litteratursällskap), höll sin fjärde forskningsdag den 7 september 2013 i Vetenskapernas hus kring temat "Viborgs framtid", med föredragshållare från Finland och Ryssland. Dagen behandlade i hög grad kulturpolitiska frågor, i en tid med både positiva nyheter – Eremitaget i f.d. Konstmuseet, bibliotekets restaurering, den kommande storsatsningen på Monrepos – och svåra bakslag, när det gäller bevarandet av den gamla stadsmiljön.

Juri Shikalov, som tillsammans med Tapio Hämynen också 2013 har utgett en bok om det sovjetiska Viborg från 1940-talet till i dag, talade om de finska turisternas förändrade syn på staden, från de första gruppresorna till 1970-talets vodkatourism och dagens specialiserade, mera kräsna turister. Diplomingenjör Johannes Moisio från Södra Karelen landskapsförbund behandlade gränstrafikens utveckling, investeringar och framtidsprognoser på axeln Vill-

manstrand-Viborg.

Från Viborg hade inbjudits forskarna Julija Mosjnik och Michail Efimov, bägge från förvaltningen på Monrepos. Mosjnik, som är historiker med stort intresse för Viborgs finska förflutna, presenterade stadens kulturinstitutioner och talade starkt för bevarandet av Viborgs historiska miljö och kulturminnen – en fråga som väckt också invånarna till protester mot rivningarna och förfallet i den äldsta stadsdelen.

Efimov, som är vicechef med ansvar för forskningsverksamheten på Monrepos, talade om parkens framtidsperspektiv och de förestående arbetena, med en budget på ca 17 miljoner euro från Världsbanken och Ryska federationen. Planerings- och konsultarbetena har inletts, men inga konkreta planer har presenterats. Frågetecknen är fortfarande många, när det gäller att dra upp riktlinjerna för en total upprustning av byggnaderna och rekonstruktioner av parken och dess förlorade attraktioner, paviljong-

er och minnesmärken.

Mosjniks och Efimovs välformulerade inlägg väckte stor genklang bland publiken och stödde de förhoppningar som litteratursällskapets ordförande Pentti Paavola även också inledningsvis uttryckte: att dagens viborgare kan ta ett aktivt ansvar för sin stad, både dess historia och framtid.

Elina Kahla, chef för Finlands institut i S:t Petersburg, behandlade möjligheterna att inlemma Viborg i institutets intresseområde, något som hittills inte skett med någon större aktivitet. I dagens läge när det för kulturresoer, evenemang och kontakter helt centrala Viborgscentret – ett litet finsk-ryskt kulturinstitut i sig – av ekonomiska skäl tvingas skära ner sin verksamhet, så vore det särskilt viktigt med alla former av offentligt eller statligt stöd från Finland för kulturkontakterna till Viborg.

Rainer Knapas

Guidning på Lahden historiallinen museo.

Oskar Frimans grav har restaurerats

Oskar David Friman, dubbel guldmedaljör i brottning, har fått sin grav på Sorvali begravningsplats restaurerad. Den ursprungliga gravstenen har inte påträffats men på initiativ av Wiborgs-centret har de ryska idrottskretsarna med idrottsföreningen Favorit i spetsen låtit tillverka en ny gravsten där texten förekommer på ryska och på finska. Stenen finansierades av en rysk kampsportsentusiast i Wiborg. Gravstenen pryds av stora olympiska ringar och Frimans idrottsförenings, Viipurin Voimailijats emblem. Graven syns bra till infartsvägen från Finland.

Oskar Friman föddes i Vahviala 27.1.1893 och dog i Wiborg 18.10.1933 endast 40 år gammal. Under den tiden hade idrottarna också ett civilyrke: Friman var plåtslagare. Han flyttade till Wiborg som tjuugoåring och erövrade två år senare sitt första finländska mästerskap, det första av elva mästerskap i följd. Vid de olympiska sommarspelen i Antwerpen 1920 blev han guldmedaljör i grekisk-romersk brottning i fjärdervikt. Fyra år senare upprepade han sin bragd i Paris, denna gång i lättvikt. Han kallades "brottningsingenjör" på grund av sitt speciella grepp som motståndarna hade ytterst svårt att frigöra sig ur.

Även affärsmannen Jaakko Häklis stora gravsten som har legat bredvid Häklis grav har nu upprests. Graven har dock ännu inte ställts i ordning.

Restaureringen av Oskar Frimans grav är ett vackert exempel på den frukt som Wiborgs-centrets mångåriga arbete för Wiborgs gravgårdar nu bär. Dagens viborgare uppskattar minnet av stadens forna invånare och ställer sig respektfullt till gravgårdarna från stadens svenska och finska tid. Vi kan hoppas att vandalismen nu tillhör det förflutna. Det finns ännu mycket att göra, men riktningen är den rätta.

Emer Silius

Ett nytt arkeologiskt museum i Viborg

På Pantsarlaksbastionen, på vänstra sidan av trappan som leder till konstmuseet, har ett nytt museum öppnats hösten 2013. Det är Wiborgs arkeologiska museum som innehar en liten samling föremål av vilka de flesta har uppdagats i dr Aleksandr Saksas utgrävningar i Viborg. Dessutom förevisas Wiborgs stadsvapen i olika variationer samt ett par stora målningar och en liten miniatyr som föreställer Wiborg i forna tider. Texterna är skrivna på ryska och finska och dessutom kan man lyssna till en översikt av stadens historia inspelad på finska. Museet tillhör och är planerat av Eremitaget i S:t Petersburg.

De utställda föremålen är bl.a. fiskeredskap, hästskor och spikar, näverskor och ränslar samt diverse husgeråd som krukskärvor, verktyg, nycklar, tallrikar och flaskor.

Museet är beläget i den gamla krutkällaren som på 1930-talet fick tjänstgöra som Wiborgs Konstnärssocietets mötes- och utställningslokal. Efter kriget har där funnits ett kafé som bl.a. bjudit på goda likörer.

Emer Silius

Wiborgs svenska skolelevers vårfest

Den 15 maj firades vårfesten på restaurang Lehtovaara i Helsingfors. Denna gång deltog 20 forna elever. Vad kan viljan att ärligen träffas och minnas skoltiden bero på? En orsak är säkert att få återse gamla skolkamrater, att glädjas över samvaron och njuta av Lehtovaaras goda mat och dryck.

Vårfesten var sponsorerad av Olga Richardts understödsstiftelse samt av Wiborgs handelsgille. Maten bestod av entréallrik, grillad sik med murelsås eller pärlhöna med sparris och vitvinsås. Efterrätten bestod av jordgubbs-rabarbertårta samt kaffe avec. Dryckerna var välvalda och serverades i riklig mängd, vilket höjde stämningen till uppsluppen nivå.

Den musikaliska underhållningen bestod av vårsånger framförda av en grupp ur kören Sanctae Ceciliae under ledning av Dag-Ulrik Almqvist. Körframträdandet var musikaliskt en framgång som ytterligare bidrog till festens goda stämning. "Sången ädla känslor föder, hjärtats nyckel heter spång" kan här tilläggas.

Festen inleddes med hälsningsord av ordföranden René Lardot som även tackade festkommitténs medlemmar för arrangemangen. Han framförde också sitt tack till sponsorererna. Till snapsen klingade snapsvisorna bra och leddes såsom tidigare av Magnus Wangel.

Ett nytt inslag lanserades på förslag av René Lardot. Han uppmanade deltagarna att berätta om skolminnen och minnen av uppväxten i Wiborg. Några deltagare följde uppmaningen och det bidrog till att höja feststämningen.

Festdeltagare vid olika bord

Honnörsbordet, fr.v. Camilla Younghusband, René Lardot med fru Irma och Daan van Berlekom med fru Alberta

Bland långväga gäster kan nämnas Daan van Berlekom och hans hustru Alberta från Stockholm samt Gunni Biströms kusin Camilla Younghusband (född Lardot) som kom från

Kanadas västkust.

Återstår att se om festen som på alla sätt var lyckad får en upprepning kommande år?

M.W.

Wiborgs stad 610 år

Vi - Annica Nordman och under tecknad - besökte Wiborg 17-19 augusti 2013 och deltog i stadsbornas firande av att det gått 610 år sedan Wiborg fick sina stadsrättigheter. På järnvägsstationen möttes vi av Tatjana Shumilina, som arbetade på det wiborgska Viborscentret fram till mars då det tyvärr måste stängas på grund av slopat anslag. Hon körde oss till Hotel Victoria, varifrån vi fortsatte till Sorvali gravvärd. Vi besökte den hackmanska gravplatsen och såg även nya minnesstenar över f. d. stadsbor. Tillbaka i stadskärnan försökte vi finna ett ledigt bord för en sen lunch, men alla restauranger och kaféer var fullsatta. Firandet pågick. Det blev i stället hotellrestaurangen. I ett hörn på Salutorget stod en estrad för musiker och sångare, rader av salustånd kantade torget och trängseln var stor. Festdagen avslutades inemot midnatt med ett stort fyrverkeri som lyste upp slottet och Salakkalahti.

En del av festligheterna var den

medeltida verksamhet som utspelades på Anne-vallarna. Solen sken och hantverkare i medeltida dräkter visade sina färdigheter. Kulmen utgjordes av ett tornerspel med sex ryttare. I full fart plockade de upp föremål från marken för att till slut utkämpa dueller. Publiken applåderade och hurade. När vi var på väg bort mötte vi Helga Abakshina, och återseendet var hjärtligt. Hon är lika beundransvärd som tidigare (bl. a. som tolk vid de ärliga presentationerna av Wiborgs Nyheter's färskaste nummer), bor i det gamla Kommendanthuset med sina fyra stora hundar, "faraoner", och tre katter. Efter ett glas konjak gick vi till den gamla krutkällaren, restaurangen Russkij Dvor. Annica och jag njöt av hennes kunskaper om staden, och rysk-finländsk historia överhuvudtaget. På återseende, Helga, och på återseende vackra, trevliga Wiborg.

Carl Fredrik Sandelin

Viborgs stadsbibliotek återinvigt

En god nyhet från Wiborg: efter år av restaureringsarbeten återinvigdes Viborgs stadsbibliotek den 23 november 2013, i ett skick som är så nära Alvar Aaltoa ursprungliga, internationellt berömda skapelse från 1935 som bara möjligt, detaljtroget och med autentiska byggnadsmaterial.

Arbetena hade inletts redan 1994 i liten skala, uppbackade av en för ändamålet bildad förening i Finland och en internationell penninginsamling. De tog fart först efter att presidenterna Tarja Halonen och Vladimir Putin tagit upp frågan 2010, under Allegrotågets premiärfärd till S:t Petersburg. Ur Ryska federationens medel beviljades sex miljoner euro för ändamålet. Det högklassiga resultatet har fått alla tivilare och olyckskorpar att tystna.

I invigningen deltog presi-

Foto: Riikka Nikula

dent Halonen, den ryska presidentens administrationschef Sergej Ivanov, guvernören för Leningrads län Aleksandr Drozdenko och en rad andra prominenta gäster. Från Finland fanns givetvis projektets två eldsjälar på plats, arkitekt Maija Kairamo, ordförande för restaureringsföreningen i Finland, och arkitekt Tapani Mustonen. Under otaliga resor till Wiborg har de styrt projektet i land, med hjälp av material från Finland, från originalritningar till fasadens nya

täljstensparti, och med ett starkt stöd av lokal hantverksskicklighet.

Bibliotekets chef Jelena Rogozina har i dag 84 anställda. Av dem arbetar 50 med själva boksamlingarna, som nu omfattar 358 000 arbeten, delvis magasinerade i källarvåningens nya hyllsystem. Inom kort övergår biblioteket också till ett helt nytt elektroniskt lånesystem.

Guvernör Drozdenko tog i samband med invigningen upp frågan om de andra historiska minnesmärkenas öde i Wiborg. Ryska federationens restaureringsprogram kan utsträckas till Wiborg, därtill ställde han i ut-sikt medel från regionalförvaltningen. - Särskilt nämndes det vackra Klocktornet, som i brist på juridisk ägare befinner sig i ett starkt förfall.

Rainer Knapas

Jos siull' on snaijuu,
juo Sergejefin tsjaiuu

Toppen
Sergejefin Java te
i koppen!

OY SERGEJEFF AB

Löjtnantsv. 10
00410 Hfrs
tel. 532 041 fax 532 045
www.sergejeff.fi

Varje student, doktor och herreman
går i en hatt från Wahlman

grundad i Wiborg 1901

Museoala Sofiagatan 5

RTL-TRAFO

RTL:s dotter Zao Trafo med 200 damer lindar
dagligen sedan 19 år i Havisviken i Viborg.

Vill du veta mera? Ring Vova Ilivitsky i Helsingfors,
telefon +358 40 900 2172

Vi bakar inte bara viborgskringlor!
Hos oss finns läckerheter för fest och vardag

Ekberg

www.cafeekberg.fi

WN i Viborg

Den 20 maj anträdde redaktörerna Floman och Silius Allegrotåget för att delta i den presentation av Wiborgs Nyheter årgång 2013 som Wiborgs-centret arrangerat i Viborg. Den här gången hölls presentationen på Konstmuseet under under Eremitagets och museidirektören Aleksandr Kostenkos värdskap, och den nedre aulan fylldes av ett fyrtiotal intresserade åhörare från dagens

Viborg. Med hjälp av Viborgscentrets trogna medarbetare Alla Matvijenko, Tatjana Shumilina och utomordentliga tolken Helga Abakshina, projicerade bilder och WN:s lösnummer fick publiken sannolikt en god uppfattning om tidningens innehåll. Informationen noterades även av den lokala pressen; Vyborgskie Vedomosti uppmärksammade presentationen med intresse och sympati.

Spårvägen i Viborg, forts.

ka tiden, utdrag ur protokoll och tidningsartiklar, kartor, ritningar och tekniska beskrivningar. I sitt förord tackar Rickheden speciellt wiborgarna Per Erik Floman, Stig Hästö, Kaj Lindholm och Stig Ragnar Landsdorff samt förstearkivarien vid arkivet i Vyborg, Lubov Drozdova för deras stora engagemang i hans arbete.

Boken (liksom också den finska versionen) kan beställas från förlaget Laaksonen till priset 38 euro + porto på adressen info@kustantajalaaksonen.fi. Närmare information fås på nätet www.kustantajalaaksonen.fi samt mobil 040-7382716. Boken finns också i bokhandlarna.

Viborgs förlorade år, forts.

närer åka genom Viborg och där göra ett par timmars uppehåll. Övervakningen var dock sträng och rätten att fotografera begränsad. Först då hotell Druzba blev färdigt år 1982 hade finska turister möjlighet att övernatta i staden och då började resebyråerna ordna paketresor med Viborg som resmål. En del av resenärerna ville också besöka sina gamla hemorter utanför Viborg; dessa s.k. hembygdresor blev lovliga först år 1988 men redan före det hade privata sådana verkställts i smyg med hjälp av lokala bilägare.

Turismen gav upphov till en ny form av samarbete: langning. Varor såldes och köptes mellan privatpersoner och även valutaväxlingen skedde ofta på gatan. Langarna organiserade sig och emottog turisterna redan på landsvägen till Viborg. Andra vägen mötte resenärerna på hotellet eller på restaurangen. På gatan blev man antastad av småpojkar som tiggde "Anna markka" eller sålde tändstickor, metkrokar och annat smått. En del av

turisterna ansåg detta ytterst störande, andra gjorde goda affärer. I början fick man bra betalt för nästan vad som helst och i synnerhet farmarbyxor och andra västerländska kläder gick bra åt. Langarna sålde dem vidare till Lenigrad. Turisterna kunde köpa vodka, kaviar och pälsmössor. Langningen var naturligtvis förbjuden, men langarna var skickliga och en del av myndigheterna kunde mutas. I och med att sovjeterna tog slut och privatföretagsamheten samt utbudet av varorna ökade och antalet av finska turister samtidigt minskade upphörde langningen i mitten av 1990-talet.

Boken behandlar inte tiden efter Sovjetunionens fall. Vi har själva kunnat konstatera att mycket har gått framåt sedan dess. Författarna konstaterar i slutet av boken att den unga viborgska generationen har fäst sig vid sin hemstad och strävar efter att den igen skall bli en vacker och uppskattad europeisk stad. Vi viborgsvänner har lätt att dela denna önskan med dem.

Vackrast i världen

Intet kunde vara vackrare än Wiborg i solnedgång och sommarskymning. Varifrån man än njöt sceniet, från hörnet av Citadellet, från Papula berg, från vallarna från St. Anne, var det skiftande, men lika underbart. Bland skatter, vår skapare skänkt oss, är minnets bilderbok en av de största och egendomligaste. När helst vi bläddra i den fasta vi oss självfallet först vid, att alla dystra, beklagliga bilder fått en försonande, vackrare chattering medan alla ljuva minnen stråla i de skönaste färger. Slå upp en sen sommarafton från det i o. f. sig inte alltför prydliga Citadellberget, ovanför Torkelsgatan med staden och alla dess förstäder utbredd framför dina ögon. Var den verkligen så stor, så hänförande vår stad? Naturligtvis var den det, den var ju städernas stad. Se mot öster över järnvägens hundra stålband mot pastellen, den svagt rödlila återskymningen. Se mot norr och nordväst bergskonturen i Papula, silvrevikarna, sunden och de små fjärdarna av Suomen Vedenpohja. I väster borgen med det genomlysta, mäktiga tornets fönstergluggar, i söder viken och det anade havet bak horisontstrimman vid Trängsund. Vid sidan av Torkelperspektivet esplanadens gröndunkla lövsalar och bortom dessa kärnan, kullen, die Festung – da wo die alten Häuser stehen. Fanns det något vackrare? Ja visst, mycket vackrare säger den, som slagit upp samma aftonbild från Papulabergets utsiktstorn. Och det är sant. Bilden har mer av natur, av poesi, av drömvärld. Slottet är alltid slottet, men staden, mer anad än sedd, är i helhetsbilden vackrast som sådan. Grönskan, vattens färgreflexer äro dominerande och bli va det än mer, allt efter som sommarskymningen sänker sig över nejden.

Men se här, bilden från St Anne, den är väl i alla fall den finaste, den förnämsta av alla. Utan tvekel den förnämsta, med slottets mäktiga skön-

**Saxat ur
gamla WN**

WN 2014 publicerar här en betraktelse
ur ett 60 år gammalt nummer, ledaren i WN 1954.
Huvudredaktör var då Harry Palmberg.

het i färgrikaste solfasadbelysning, de gamla vackra patricierhusen lika så, den gamla hamnen, fartygen, de smäckra skärgårbsbåtarna. Och alldeles intill åskådaren, i halvcirkel, Kron St. Annes fästningsgördel, med portarna, det gamla guvernörshuset, den vita marinkasärnen med sin lummiga trädgård mot slottsströmmen. Gul lyser glacisens sand framför Neitsytnie-mi och bortom förstaden anas konturen av örtagården, där det gamla Wiborgs borgare sova sin sista sömn.

Men vallarna med utsikten från konstens härliga tempel, är det inte den, som var den vackraste av alla. Kanske var den det, kanske inte, människohjärtats mottaglighet för skönhetsintryck är individuell. Onekligen var dock tavlan över den solglittrande viken, dess otaliga småvikar, sund, skär och holmar oförglömlig. Själva utsiktsplatsen var sådan, att dess make väl inte fanns i Norden. Arkitek-

tonisk skönhet på mångsekelgammal historisk grund, tystnad, ro och frid. Samtidigt gav bilden bevis för världskontakten med den gamla handelsstaden. Majestätiskt kanske en oceanjätte stävade in mot hamnen, där många systrar till den redan kantade kajen. Där lyste fyrljusen vattengatan ut mot Trängsund, de sista kvällsbåtarna från skärgården plöjde in mot staden medan några motorbåtar förde ut arbetsfördröjda stadsbor till villorna i arkipelagen. Och från sina villor, sina sommarparadis sågo wiborgarna in mot staden, dess mörknande silhuetter med tornspirorna, de gamla välbekanta husen, slottet och mastborgen i hamnen. Den är vacker, sade de, vackrast av alla silhuetter i världen. Men när de sade det, visste de inte hur oändligt mycket vackrare den är när vi se den i minnets bilderbok.

Med lite hjälp av Vännerna

SFV är en opolitisk förening, som i 130 år jobbat för bildning på svenska i Finland.

Du hittar oss på www.sfv.fi, samt på Facebook, Twitter och YouTube.

Eller ring oss på 09-6844 570.

Svenska folkskolans vänner

Bli medlem i understödsföreningen! Årsavgift endast 10 euro. SFV tar emot donationer och testamenten och ger gratis sakkunnig hjälp.

Sjunde januari 1836-2010

Den över 175 år långa kedjan av 7 januari-fester började på Rådhuset i Wiborg. Nu har den funnit sin plats på Riddarhuset i Helsingfors. Historiken över festtraditionen säljs till WN:s läsare till rabatterat pris: 35 euro. Beställningar hos Tyrgilsmuseet rf:s skattmästare Annika Helkama-Tötterman, tel. +358-400-414308, e-post: annika.helkama@gmail.com

Historiken säljs också på 7 januari-soarén.

Viipurin Hautaustoimisto
Runeberginkatu 56, 00260 HELSINKI • puh. (09) 493 538
Ruusulankadun kulmassa vuodesta 1941

Hautauspalvelu Aaltonen Oy
Vieraskuja 4, 02770 ESPOO • puh. (09) 805 5211
Espoon seurakuntien palvelukeskuksen vieressä

www.viipuri-aaltonen.fi

Kotimainen täyden palvelun pehreytys

SandelinMedia

SandelinMedias styrka ligger i att kombinera olika sorters produktion för en tid fylld av media.

SandelinMedia är den enda kontakt du behöver för text, layout, bilder, video, audio eller webbsidor. En specialitet utgör bild-, ljud-, och videorestaurering.

En gedigen bakgrund i journalistik och företagsinformation tillsammans med en djup kunskap om tekniktrender ger stora fördelar för kunderna – snabba, pålitliga leveranser och förmånliga priser.

www.sandelinmedia.com